

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НУБІП України

Факультет

УДК

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Декаан факультету

(назва факультету)

(підпис)

(підпис)

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(назва факультету)

(підпис)

(підпис)

« ____ » _____ 20__ р.

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Світові моделі підтримки сільського господарства»

«World models of agricultural support»

НУБІП України

Спеціальність: Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Освітня програма: Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

НУБІП України

Орієнтація освітньої

Програми: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

кандидат історичних наук, доцент Кравченко Н.Б.

НУБІП України

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

кандидат історичних наук, доцент Кравченко Н.Б.

(підпис)

Виконала

Траченко К.О.

НУБІП України

Київ – 2023

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП..... 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ

РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СПЕЦИФІКИ ЙОГО

ПІДТРИМКИ..... 7

1.1. Сутність сільського господарства, його структура та значення..... 7

1.2. Особливості розвитку світового сільського господарства..... 14

1.3. Підтримка сільського господарства: основні світові моделі аграрної політики..... 23

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

ТА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ..... 34

2.1. Місце сільського господарства в українській економіці..... 34

2.2. Структуру сільського господарства: продуктивний та регіональний аспекти..... 39

2.3. Основні проблеми аграрної політики України..... 54

РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ..... 61

3.1. Зарубіжний досвід підтримки сільського господарства: розвиток сільського господарства, забезпечення продуктової політики, збільшення експортного потенціалу..... 61

3.2. Перспективи підтримки сільського господарства України в умовах відновлення української економіки..... 68

ВИСНОВКИ..... 77

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 82

ДОДАТКИ..... 91

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність дослідження. Перед сучасним сільським господарством постає багато складних завдань. Наслідки зміни клімату впливають на здатність сільськогосподарські підприємства вирощувати продукти, які є необхідними для людства. Мінлива погода, екстремальні погодні явища, такі як повені та посухи, змінюють періоди вегетації, обмежують доступність води, сприяють розвитку бур'янів, шкідників і грибків та можуть знизити врожайність. Ерозія ґрунту зменшує кількість землі, доступної для ведення сільського господарства, а зменшення біорізноманіття впливає на запилення сільськогосподарських культур. Таким чином сільськогосподарські підприємства змушені економити воду та використовувати менше природних ресурсів. Пристосовуючись до цих змін, сільськогосподарські підприємства також повинні зменшити викиди парникових газів, які спричиняє сільське господарство, запровадивши кліматично розумні практики.

НУБІП України

Успішні моделі підтримки сучасного сільського господарства пропонують велику кількість рішень, результат від їх запровадження в різних країнах не завжди ефективний, оскільки кожний регіон унікальний: різні ландшафти, ґрунти, доступні технології та потенційна врожайність. Отож країни, які націлені на розвиток сільського господарства, повинні вирішити багато проблем, зокрема, таких як:

НУБІП України

- боротьба зі зміною клімату, ерозією ґрунту; ;
- задоволення зростаючого попиту на продукти харчування вищої якості;
- пошук джерел інвестування у продуктивність,
- впровадження нових технологій;
- забезпечення стійкості до глобальних економічних факторів;
- стимулювання молоді залишатися в сільській місцевості задля розвитку сільського господарства.

НУБІП України

Незважаючи на те, що зелена революція успішно прогодувала населення, яке швидко зростає, вона також виснажила ґрунт та сприяла зміні клімату. Ці

практики виробництва не є стійкими. Тому для подальшого розвитку сільського господарства необхідно швидко рухатися до його трансформації, використовуючи набір методів, відомих як регенеративне сільське господарство.

Сучасні інноваційні розробки підвищують продуктивність сільськогосподарських культур, але потрібно інвестувати в такі технології, від

обробленого насіння та засобів захисту рослин до програм для аналізу даних і точного обприскування. Хоча великі підприємства можуть дозволити собі інвестувати, дрібні власники не завжди мають доступ до прозорого джерела

фінансування. Крім того, виробники повинні навчитися найкращим чином

використовувати ці технології для покращення свого бізнесу. Бізнес-рішення

агрокомпаній ускладнюються глобальними економічними факторами, як-от коливання цін на товари та проблеми з торгівлею, а також той факт, що на врожай

можуть вплинути погода, комахи чи хвороби. Крім того, актуальним постає

питання: хто буде займатися сільським господарством у майбутньому. Оскільки

мільйони людей із сільської місцевості щороку мігрують до міст, виробникам потрібно мотивувати їх залишитися та будувати кар'єру в сільському господарстві.

Сільське господарство має значний вплив на навколишнє середовище, і, у

свою чергу, на нього також впливають зміни клімату та інші екологічні умови.

Ця галузь потребує трансформаційних змін та суттєвої підтримки з боку держави, яку необхідно вжити в найближчий час, щоб виправити та зміцнити

майбутню галузь. Для України проблематика підтримки сільського господарства

загалом має критичне значення, так як галузь забезпечує продуктову безпеку

країни та володіє значним експортним потенціалом, що має системне значення

для післявоєнного відновлення. Сучасні проблеми та виклики, зумовлені активною фазою російсько-української війни, ставлять пошук ефективної моделі

підтримки сільського господарства на порядок денний. Тож обрана тема має

значну ступінь актуальності та потребує детального дослідження задля пошуків

перспективних шляхів подальшої підтримки українського сільського господарства задля розширення його потенціалу та потужності на світових

ринках.

Проблематику підтримки розвитку сільського господарства досліджували науковці В. Головачко, Н. Ліба, Е. Вибер, С. Рогач, Р. Суліма, Т. Гуцул, Л. Ярема, В. Тодосійчук, Дж. Алстон, П. Нарді, А. Кастанеда, Д. Доан, Д. Ньюхаус, М. Нгуєн, Х. Уемацу, Дж. Азеведо, Дж. Чайт, Д. Гарріс, Д. Фуллер, Дж. Лін, Дж. Лакстед, Р. Найга, Х. Снелд, П. Прус, С. Велтєн, Дж. Левентон, Н. Ягер, Дж. Ньюїг та інших. Незважаючи на значну кількість досліджень, сьогодні необхідно продовжувати детально вивчати головні засади світових

моделей державної підтримки сільськогосподарської галузі та їх успішності, для пошуку вирішення сучасного спектру проблем, із якими стикнулося українське сільське господарство.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження світових моделей підтримки сільського господарства з метою їх впровадження в Україні.

Виходячи із сформульованої мети, у роботі було поставлено та вирішено наступні завдання:

- визначити сутність сільського господарства, його структуру та значення;
- з'ясувати особливості розвитку світового сільського господарства;
- розкрити основні світові моделі підтримки сільського господарства;
- дослідити місце сільського господарства в українській економіці;
- проаналізувати структуру сільського господарства України;
- виявити основні проблеми аграрної політики України;
- вивчити зарубіжний досвід підтримки сільського господарства щодо його розвитку, забезпечення продуктової політики та збільшення експортного потенціалу;
- обґрунтувати перспективи підтримки сільського господарства України в умовах відновлення української економіки.

Об'єктом дослідження є державна підтримка сільського господарства.

Предметом дослідження визначено перспективи імплементації світових моделей підтримки сільського господарства для України.

Методами дослідження у кваліфікаційній роботі були як загальнонаукові

(системний підхід, логічний, статистичний, регіональний аналіз і порівняльний аналіз) методи, так і методи діалектики загального і специфічного, сходження від абстрактного до конкретного, структурно-генетичного аналізу і синтезу, історичного підходу. У роботі було застосовано кількісний аналіз (проведений на основі економіко-статистичних, математичних, графічних, індексних методів, методу ретроспективного аналізу).

Теоретична значущість і прикладна цінність отриманих результатів полягає у актуалізації сучасних світових моделей підтримки сільського господарства та обґрунтуванні можливостей їх впровадження для України, що

може бути використано для подальших досліджень напрямів реформування галузі.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальній обсяг роботи викладено на 89 сторінках, із яких 75 сторінки основного тексту, який містить 7 таблиць та 10 рисунків. Список використаних джерел нараховує 61 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СПЕЦИФІКИ ЙОГО ПІДТРИМКИ

1.1. Сутність сільського господарства, його структура та значення

Сільське господарство – одне з найдавніших видів людської господарської діяльності [5]. Сільське господарство є важливим для функціонування будь-якого суспільства та світової економіки загалом за рахунок виробництва продовольства, формування робочих місць та вироблення сировини для інших галузей, розвитку торгівлі та посилення зовнішньоекономічних зв'язків [38].

Сільське господарство – це мистецтво і наука обробітку ґрунту, вирощування зернових культур і розведення худоби [56]. Це визначення є дуже обмеженим та надає поверхневе уявлення про поняття, не розкриваючи його сутності. Натомість відповідно до словника Merriam Webster, який функціонує із 1828 року та користується найбільшою довірою в США, сільське господарство є наукою, мистецтвом чи практикою культивування ґрунту, виробництва зернових культур і розведення худоби, а також у різному ступені приготування та збуту отриманої продукції [34]. Це визначення вже більше деталізує сільськогосподарську діяльність, проте не охоплює всі її види. Адже сільськогосподарське виробництво у рослинництві не обмежується зерновими, а у тваринництві не обмежується худобою. Насправді поняття включає набагато ширші аспекти сільськогосподарського виробництва.

Д. Харріс і Д. Фуллер, досліджуючи визначення сільського господарства зазначають, що це найбільш вичерпне слово, яке використовується для опису багатьох способів, за допомогою яких сільськогосподарські культури та домашні тварини підтримують населення світу, забезпечуючи їжею та іншими продуктами. Англійське слово agriculture походить від латинського ager (поле) і solo (обробляти), що в поєднанні означає латинське agricultura: обробка поля. Однак це слово охоплює дуже широкий спектр видів діяльності, які є

невід'ємною частиною сільського господарства та мають власні описові терміни, такі як вирощування, землеробство, садівництво та овочівництво, а також форми управління тваринництвом, такі як змішане землеробство, тваринництво та скотарство тощо. Багато різних атрибутів також використовуються для

визначення конкретних форм сільського господарства, таких як тип ґрунту,

частота посівів і основні культури або тварини. Термін «сільське господарство» іноді обмежується вирощуванням сільськогосподарських культур, за винятком розведення домашніх тварин, хоча цей термін зазвичай охоплює обидва види

діяльності. Оксфордський словник англійської мови (1971) визначає сільське

господарство дуже широко як «науку та мистецтво обробітку ґрунту, включаючи

пов'язані з цим заняття, такі як збирання врожаю та розведення тварин; обробіток землі, землеробство (в широкому розумінні) [42]. Тож наведене

визначення у більшій мірі звертає увагу на широкий функціонал поняття,

розкриваючи його сутність та послужить теоретичною основою подальшого дослідження.

Деякі науковці розглядають сільське господарство як сектор світової економіки, різноманітний та сповнений суперечностей, зважаючи, що на нього

припадає порівняно невелика частка світового ВВП. Проте, відмічаючи, що

функціонування сільського господарства має значний вплив на життя великої кількості людей [35].

На думку українських науковців сільське господарство є однією з основних і життєво важливих галузей народного господарства. Ця галузь є одним

з основних постачальників сировини для інших галузей. Адже близько 50%

сільськогосподарської продукції використовується як сировина. Водночас

сільське господарство є споживачем промислових товарів. Промисловість забезпечує сільські місцевості тракторами, автомобілями, обладнанням,

паливом, мінеральними добривами тощо. Таким чином, розвиток деяких галузей

промисловості залежить від сільського господарства [16, с. 6].

У відповідно до визначення Державної служби статистики України сільське господарство є однією із провідних галузей виробничої сфери, яка

характеризується вирощуванням сільськогосподарських культур та розведенням тварин. Тож, основним завданням галузі є забезпечення населення продуктами харчування та постачання сировини для промисловості. В Україні сільське господарство є однією із провідних галузей економіки України, яка генерує близько 10% ВВП [19].

На думку В. Д. Тодосійчук сільське господарство передбачає постачання населення продуктами, продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Сільське господарство виробляє переважну частину (до 90%) всієї продукції харчової промисловості, решта припадає на продукцію лісу та моря. Сільське

господарство є основним виробником продуктів харчування та сільськогосподарської сировини рослинного і тваринного походження [25, с. 119-120].

Відповідно до визначення Міжрегіонального центру наукових досліджень та експертиз сільське господарство є галуззю господарства, завданням якої є забезпечення населення продовольством і отримання сировини для ряду інших галузей. На відміну від промисловості технологічний процес у сільському господарстві тісно пов'язаний з природою, де земля виступає основним засобом виробництва. Тому ця галузь має більший вплив на природне середовище, ніж будь-яка інша галузь народного господарства [21].

Сільське господарство складається із рослинництва та тваринництва, які у свою чергу поділяється на окремі підсектори. Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням культурних рослин.

Воно забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами, промисловість – сировиною [17]. Тваринництво – це галузь сільського господарства, що займається розведенням і використанням сільськогосподарських тварин. Воно забезпечує людей харчовими продуктами, дає сировину для промисловості (харчової, текстильної, фармацевтичної), а

також органічне добриво – гній [24]. Структура сільського господарства зазначена на рисунку 1.1.

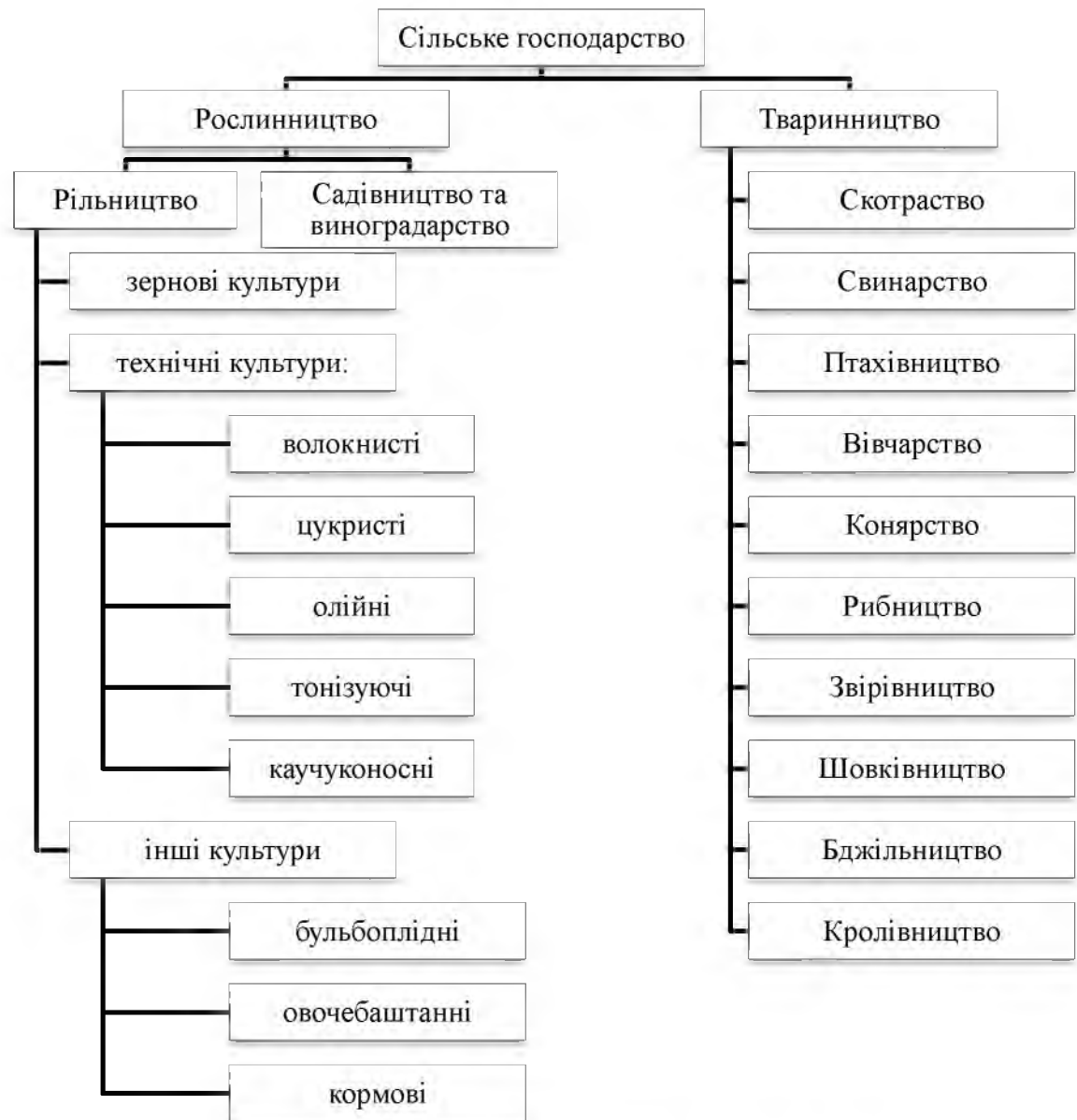


Рис. 1.1. Структура сільського господарства

Джерело: складено автором за [20]

Представлена структура на рис. 1.1. не є усталеною. Кожна країна має власні галузі та сектори сільського господарства, адже на їх формування суттєво впливають різні фактори, а саме: кліматичні умови (тепловий режим атмосферного повітря та ґрунтів, річна кількість опадів та запаси ґрунтової води та вологи); склад ґрунтів та їх стан; рельєфи регіонів та водні умови. При цьому земля виступає головним засобом виробництва у сільському господарстві. Земельний фонд країни поділяють на землі сільськогосподарського призначення та землі, що не можуть бути застосовані у сільському господарстві.

Сільськогосподарські угіддя включають рілля; сіножаті; пасовища; сади та виноградники; землі, що знаходяться під парниками [20].

П. Прує зазначає, що, незважаючи на глобальну тенденцію до зниження частки сільського господарства у створенні валового внутрішнього продукту та зайнятості, його роль не слабшає, а функції змінюються. Крім виробничих функцій, все більше уваги приділяється значенню сільського господарства у збереженні екологічних цінностей, що є частиною концепції сталого розвитку [52].

Сільське господарство, здатне постійно забезпечувати їжею та іншими ресурсами зростаюче населення світу, має вирішальне значення для людського існування, а отже, і для будь-якої людської діяльності. Однак існує велика кількість проблем, які загрожують здатності сільського господарства задовольняти потреби людини зараз і в майбутньому, включаючи зміну клімату; високу швидкість втрати біорізноманіття; деградацію земель через ерозію ґрунтів, ущільнення, засолення та забруднення; виснаження та забруднення водних ресурсів; зростання собівартості продукції; дедалі меншою кількістю господарств розташованих в сільській місцевості і, пов'язаними з цим, бідністю та зменшенням чисельності сільського населення. Сільське господарство не тільки стикається з цими проблемами, але й у тому вигляді, в якому воно практикується протягом останніх десятиліть, воно також є основною причиною всіх цих проблем. З огляду на ці виклики, ідея сталого сільського господарства набула популярності після публікації звіту Брундтланд у 1987 році, поряд із загальною концепцією сталого розвитку [59].

Стале сільське господарство поєднує економічні цілі з екологічними вимогами через управління виробничими процесами та ефективне використання природних ресурсів таким чином, щоб задовольнити потреби власників ферм та їхніх сімей, споживачів продуктів харчування та іншої сільськогосподарської продукції, зберігаючи при цьому високу якість природного середовища та охорони його ресурсів. І загалом практики сталого сільського господарства прагнуть об'єднати три основні цілі у своїй роботі: здорове довкілля, економічну

прибутковості та соціальну й економічну справедливість. Кожна особа, яка бере участь у харчовій системі – виробники, переробники харчових продуктів, дистрибутори, роздрібні торговці, споживачі тощо – гратимуть певну роль у забезпеченні стійкої сільськогосподарської системи. Існує багато методів, якими

зазвичай користуються люди, які працюють у сфері сталого сільського господарства та систем сталого харчування. Виробники можуть використовувати методи сприяння оздоровленню ґрунту, мінімізації використання води та зниження рівня забруднення на сільськогосподарському

виробництві. Споживачі та роздрібні торговці, які стурбовані питаннями сталого

розвитку, можуть шукати засновані на цінностях продукти харчування, вирощені з використанням методів, що сприяють добробуту дрібних фермерів, які є екологічно чистими, або які зміцнюють місцеву економіку. Дослідники сталого

сільського господарства часто використовують міждисциплінарні зв'язки у своїй

роботі: поєднують біологію, економіку, інженерію, хімію, розвиток громад та багато інших. Однак стале сільське господарство – це більше, ніж сукупність практик. Це також процес переговорів, враховуючи можливості та виклики між конкуруючими інтересами окремого сільгоспвиробника або людей у спільноті

чи громаді, які працюють над вирішенням складних проблем галузі [60].

Дж. Лін стверджує, що сільське господарство відіграє ключову роль у трансформації економіки для досягнення цієї мети разом з іншими важливими цілями розвитку, такими як продовольча безпека та покращене харчування.

Тому, щоб покінчити з голодом і одночасно прискорити економічне зростання,

трансформація сільського господарства має стати реальністю. Модернізація

сільського господарства готує умови для індустріалізації шляхом підвищення продуктивності праці, збільшення сільськогосподарських надлишків для накопичення капіталу та збільшення іноземної валюти за рахунок експорту.

Модернізація також сприяє досягненню гуманітарних цілей шляхом підвищення

доходів і продуктивності бідних фермерів, зниження цін на продукти харчування та покращення якості харчування [45].

Світовий банк зазначає, що сільське господарство може допомогти

зменшити бідність, підвищити доходи та покращити продовольчу безпеку для 80% бідних у світі, які живуть у сільській місцевості та залучені до праці переважно у сільських господарствах [32]. Сталий розвиток сільського господарства входить до найпотужніших засобів для подолання бідності [43] за рахунок зростання продуктивності в сільськогосподарському секторі [51]. За аналізом фахівців Світового банку переважна більшість бідних працюючих заробляють на життя за рахунок участі у сільському господарстві [37]. І загалом розвиток сільського господарства має вирішальне значення для економічного зростання світу [47].

В межах державного управління сільське господарство часто розглядається як пріоритетний напрямок «національної безпеки», оскільки сільськогосподарська продукція є важливою для існування, тоді як більшість вироблених товарів не настільки важливі, тому попит на ці товари часто пов'язаний із настроями споживачів. Крім відмінностей у споживацьких потребах сільського господарства, агровиробництво також відрізняється від виробництва використанням землі, наявністю біологічних потреб первинного сільського господарства; попитом на низькокваліфіковану сезонну робочу силу, особливо у виробництві плодів та овочів та чіткою сезонністю виробничих процесів [46].

Отже, сільське господарство відіграє велику роль в економічному розвитку будь-якої країни. Сільське господарство є основою економіки, що забезпечує людство основною сировиною для індустріалізації. Сільське господарство не лише забезпечує людство продовольством, але й може слугувати для забезпечення «національної безпеки» регіону чи країни окремо.

1.2. Особливості розвитку світового сільського господарства

Як зазначено у попередньому підрозділі, сільське господарство передбачає вирощування рослин, а також розведення тварин і птахів для отримання їжі, тканин, волокон, біопалива, лікарських засобів та інших продуктів, які використовуються для підтримки та покращення життя людини [33].

Прогнозується, що валовий обсяг продукції на глобальному ринку сільського господарства у 2023 році становитиме 3,69 трильйона доларів США

(рис. 1.2).

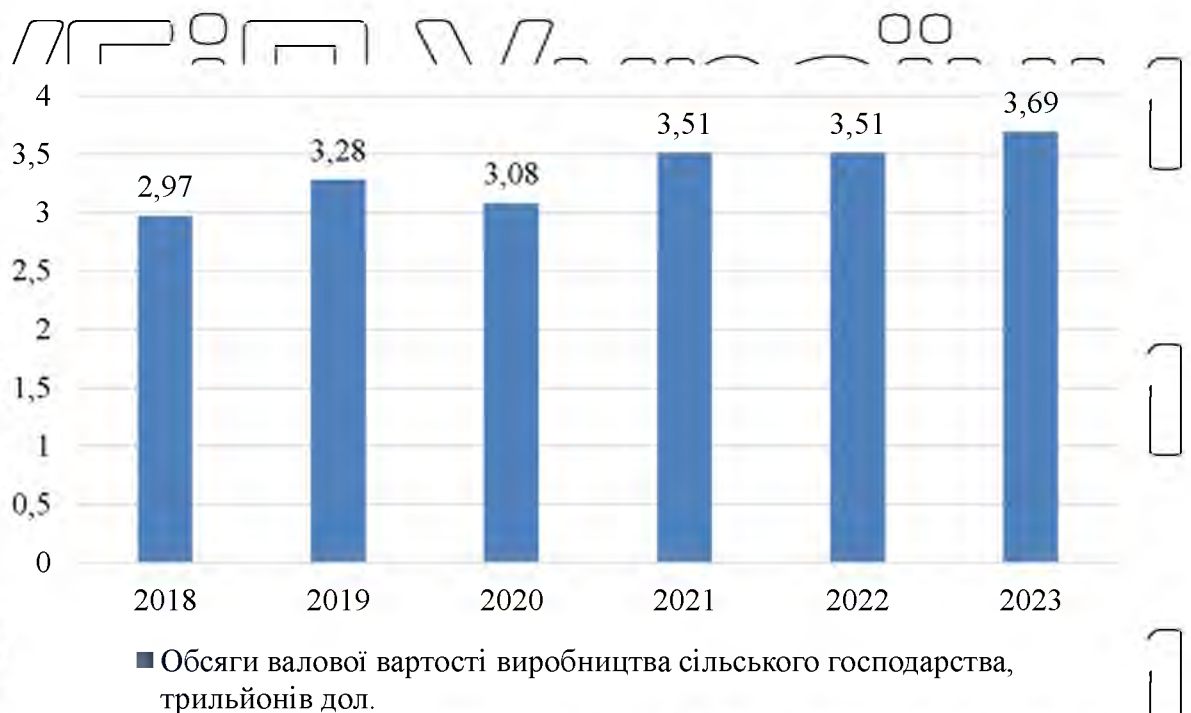


Рис. 1.2. Динаміка валової вартості світового сільського господарства за 2018-2023 роки

Джерело: складено автором за [31]

Протягом 2018-2023 року світовий обсяг виробництва сільського господарства збільшився із 2,97 трлн дол. до 3,69 трлн дол., тобто на 0,71 трлн дол. що стало загальний приріст +24,2%.

На рис. 1.3 представлено річні темпи зростання світового сільського господарства.

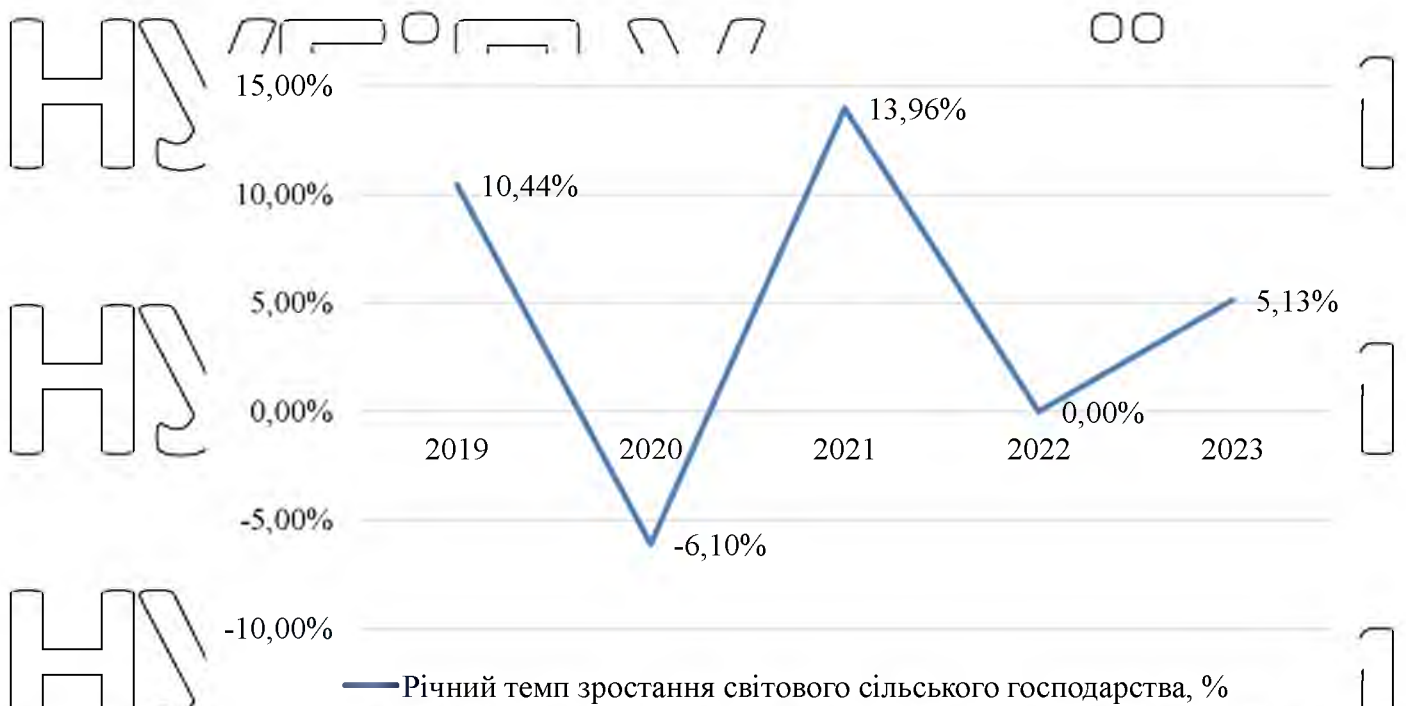


Рис. 1.3. Річний темп зміни валової вартості світового сільського господарства за 2018-2023 роки

Джерело: складено автором за [31]

Зростання обсягів світового сільського виробництва у 2019 році склало +10,44%, у 2020 році простежується зниження обсягів на 6,10% внаслідок впливу пандемії на галузь. У 2021 році відбулося відновлення світового рівня виробництва сільського господарства на +13,96% із наступним фіксування рівня у 2022 році (вплив активної фази російсько-української війни), очікуваний темп приросту за 2023 рік складе +5,13%.

На рис. 1.4. представлено обсяги сільськогосподарського виробництва світу у розрізі окремих секторів.

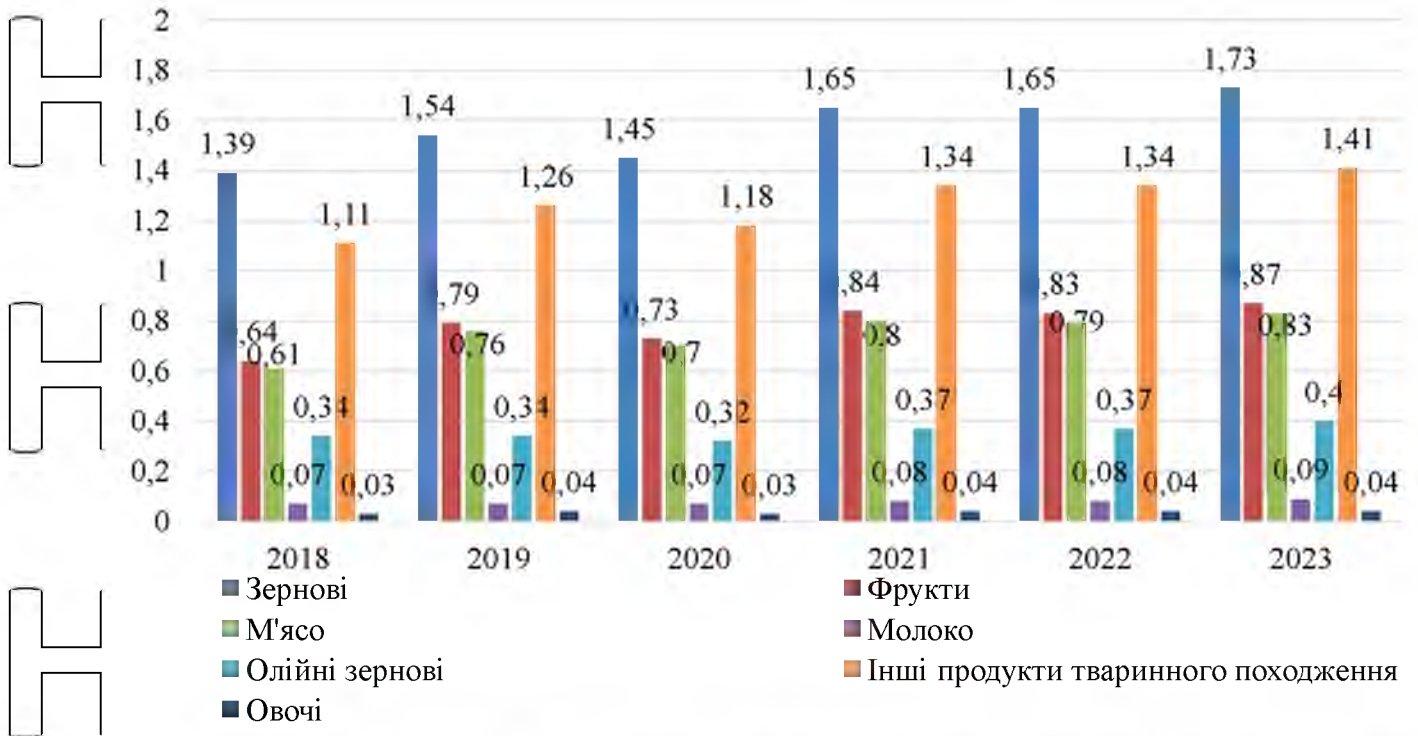


Рис. 1.4. Динаміка обсягів валової вартості окремих секторів світового сільського господарства за 2018-2023 роки, трлн. дол.

Джерело: складено автором за [31]

НУБІП України

Динаміка структури світового сільського господарства представлено на

рис. 1.5.

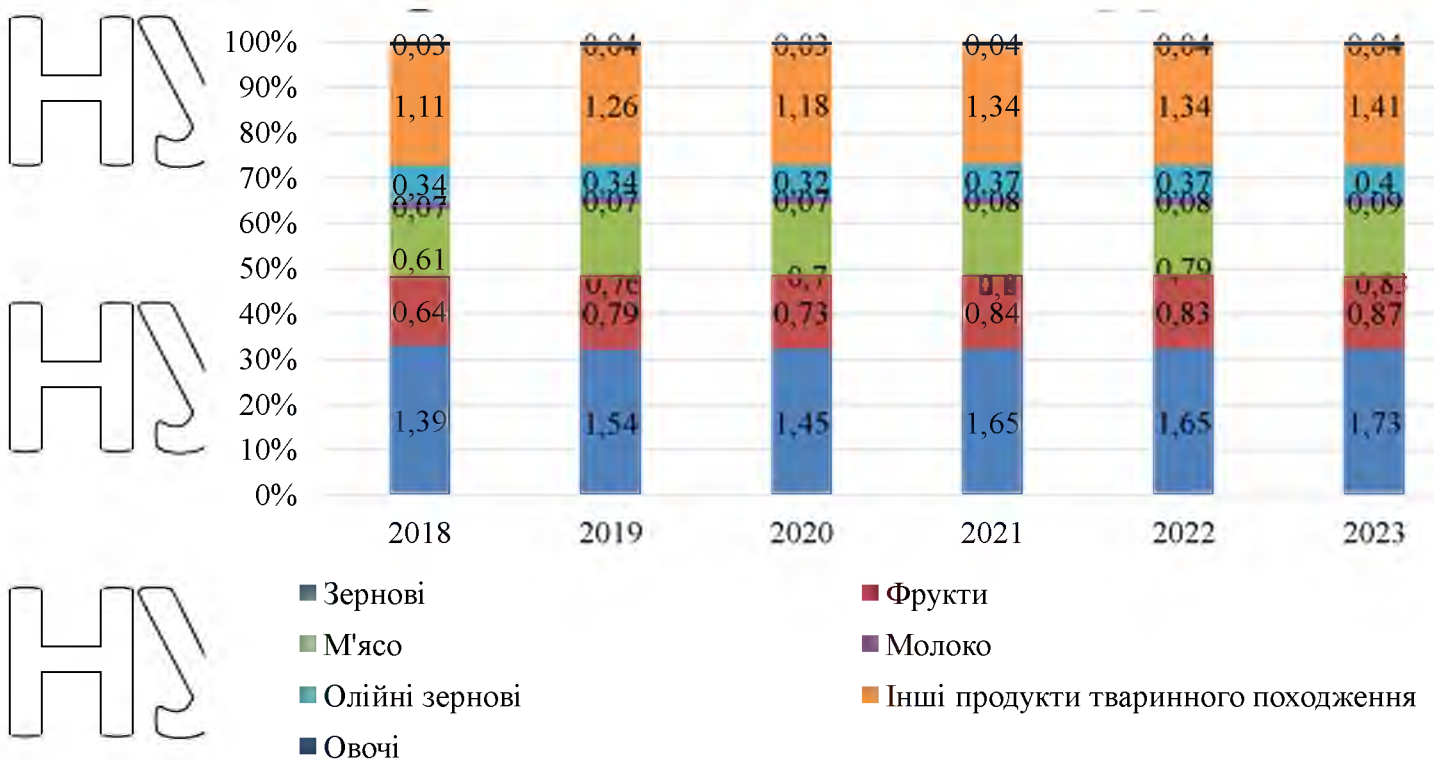


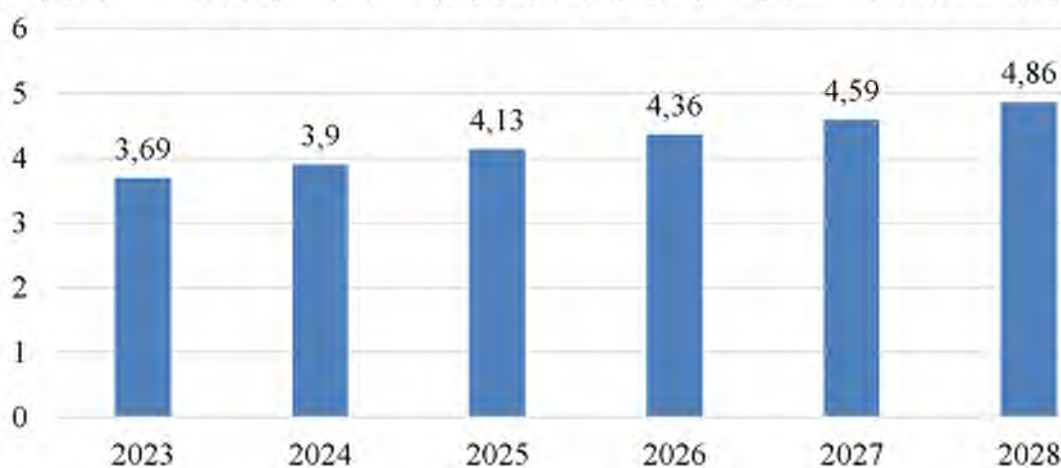
Рис. 1.5. Структура світового сільського господарства за 2018-2023 роки

Джерело: складено автором за [31]

Потягом досліджуваного періоду структура світового сільського господарству суттєвих змін не зазнала.

Ринок сільського господарства є важливим сектором світової економіки, що забезпечує продовольством і сировиною для різних галузей промисловості. Ринок постійно розвивається під впливом уподобань споживачів, місцевих особливих обставин і основних макроекономічних факторів. Так, споживчий попит на органічні та стійкі сільськогосподарські продукти зростає в усьому світі. Споживачі стають більш уважними до свого здоров'я, шукаючи продукти без пестицидів і шкідливих хімікатів. Ця тенденція сприяє зростанню ринку органічного сільського господарства, який, як очікується, продовжить розширюватися в найближчі роки. Крім того, зростає попит на місцеві продукти, оскільки споживачі віддають перевагу підтримці місцевих фермерів і зменшенню вуглецевого сліду [31].

Відповідно до прогнозів аналітиків Statista очікується річний темп зростання світового сільського господарства складе +5,66% на період 2023-2028 років (рис. 1.6).



■ Обсяги валової вартості виробництва сільського господарства, трильйонів дол.

Рис. 1.6. Прогноз динаміки валової вартості світового сільського

господарства на 2023-2028 роки

Джерело: складено автором за [31]

За прогнозами світове сільське господарство зростатиме до рівня 4,86 трлн. дол. протягом наступних 5 років.

На рис. 1.7 представимо прогноз структури світового сільського господарства на 2023-2028 роки

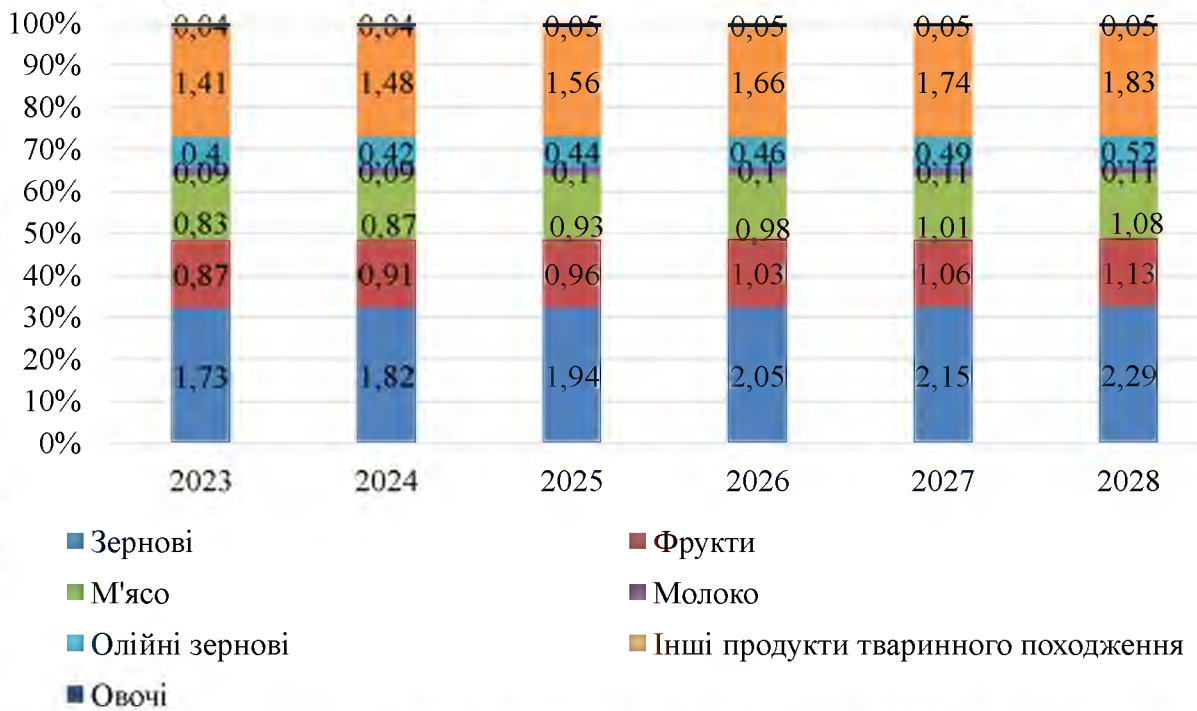


Рис. 1.7. Прогноз структури світового сільського господарства на 2023-2028 роки

Джерело: складено автором за [31]

У наступні 5 років прогнозовано зростатиме виробництво зернових, його обсяг у 2028 році досягне 2,29 трлн. грн., також зростатимуть обсяги вирощування фруктів (до 1,13 трлн. дол.) та виробництва м'яса (до 1,08 трлн. дол.)

У таблиці 1.1 проаналізуємо найбільші сільськогосподарські компанії за обсягом доходів

Таблиця 1.1

Найбільші сільськогосподарські компанії за рівнем доходів, млрд. дол.

Назва компанії	Роки					Зміни у 2022 році до 2018 року	
	2018	2019	2020	2021	2022	+/-	%
Archer Daniels Midland	4,66	4,36	5,25	0,83	0,83	5,83	5,92
BASF	2,85	7,42	7,68	0,00		92,85	100,00
Bunge	5,74	1,14	1,40	9,15	7,23	49	6,98
CHS	4	3	3	2	3		-
Conoco Foods	2,03	1,07	1,95	1,95	2,03	-	-
JB S	9,78	1,96	2,58	5,08	2,89	11	6,42
Nutrien	9,64	0,02	0,91	7,71	7,88	24	2,87
Olam International Ltd.	2,69		6,04			22,69	100,00

Tyson Foods	4	4	4	4	5	13	3
	0,05	2,41	3,19	7,05	3,28	1,23	3,03
Wilmar International			5	6	7	73	
			0,87	6,07	3,86	1,86	

Джерело: складено автором за [31]

Із даних таблиці бачимо, що за останні три роки суттєве зростання доходів спостерігається у Wilmar International, компанія протягом 2021-2022 років займає лідерські позиції на ринку. Wilmar International Limited – провідна агропромислова група Азії, діяльність якої охоплює весь ланцюжок створення вартості сільськогосподарського товарного бізнесу. Wilmar входить до найбільших лістингових компаній із ринкової капіталізації на Сінгапурській біржі. Штаб-квартира компанії знаходиться у Сінгапурі. Wilmar має понад 500 виробничих підприємств і велику дистрибуторську мережу, що охоплює Китай, Індію, Індонезію та інші країни [61].

Друге місце у 2022 році за обсягами доходів (72,89 млрд. дол.) посіла JBS. JBS SA – бразильська компанія, найбільший у світі виробник м'яса, основними регіонами діяльності є США, Бразилія та Австралія [44]. Третє місце серед найбільш доходних сільськогосподарських підприємств належить Bunge – світовим лідером у сфері агробізнесу, продуктів харчування та інгредієнтів і відіграє важливу роль у використанні своєї інфраструктури вирощування сільськогосподарських культур для підтримки відновлюваної енергії [36]. Доходи компанії у 2022 році склали 67,23 млрд. дол. Азіатсько-Тихоокеанський регіон був найбільшим регіоном на ринку сільськогосподарської продукції у 2022 році. Північна Америка була другим за величиною регіоном на ринку сільськогосподарської продукції [33].

Спалах захворювання COVID-19 став масовим стримуючим фактором на ринку сільськогосподарської продукції у 2020 році, оскільки ланцюги поставок

були порушені через торгові обмеження, а споживання скоротилося через карантини, запроваджені урядами в усьому світі. Оскільки уряди запровадили карантинні заходи, сільськогосподарські підприємства зіткнулися з труднощами зі збором урожаю та продажем своєї продукції. Крім того, значно скоротився експорт сільськогосподарської продукції, оскільки країни ввели обмеження на транскордонну торгівлю [33]. Сектор зазнав відновлення у 2021 році. У 2022 році внаслідок агресивного російського вторгнення в Україну значних збитків нанесено світовим логістичним маршрутами та секторам сільського господарства, де провідним гравцем була Україна (зокрема експорт зернових та олійних культур), внаслідок окупації частини території та фізичного знищення інфраструктури та сільгосппідприємств.

Сьогодні дефіцит робочої сили та зростання попиту на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських роботів або агроботів. Агроботи використовуються на сільськогосподарських угіддях для обрізки, прополки та обприскування пестицидами та гербіцидами. Вони під'єднані до тракторів для розпилення води, насіння, пестицидів, поживних речовин і збирання врожаю. Наприклад, Energid Citrus Picking Robot System кожні дві секунди збирає апельсин з дерева, таким чином підвищуючи продуктивність і тим самим обмежуючи потребу в сільськогосподарській праці. Серед компаній, що надають сільськогосподарських роботів для ефективною продуктивності в сільському господарстві, – Small Robot Company, Naio Technologies, EarthSense, HETO Agrotechnics, Harvest Automation, PrecisionHawk, BoniRob та інші [33].

Населення світу зростає і, як прогнозується, досягне 10 мільярдів до 2050 року. Збільшення населення створює більший попит на продукти харчування. У перспективі сільськогосподарську діяльність та обсяги торгівлі продуктами рослинництва доведеться збільшити, щоб задовольнити потреби зростаючого населення. Підприємства агробізнесу збільшать обсяги обробки ріллі для збільшення виробництва рослинництва. Очікується, що сільськогосподарські компанії збільшать свою присутність і діяльність, щоб задовольнити підвищений

попит на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських роботів або агроботів. Агроботи використовуються на сільськогосподарських угіддях для обрізки, прополки та обприскування пестицидами та гербіцидами. Вони під'єднані до тракторів для розпилення води, насіння, пестицидів, поживних речовин і збирання врожаю. Наприклад, Energid Citrus Picking Robot System кожні дві секунди збирає апельсин з дерева, таким чином підвищуючи продуктивність і тим самим обмежуючи потребу в сільськогосподарській праці. Серед компаній, що надають сільськогосподарських роботів для ефективною продуктивності в сільському господарстві, – Small Robot Company, Naio Technologies, EarthSense, HETO Agrotechnics, Harvest Automation, PrecisionHawk, BoniRob та інші [33].

Населення світу зростає і, як прогнозується, досягне 10 мільярдів до 2050 року. Збільшення населення створює більший попит на продукти харчування. У перспективі сільськогосподарську діяльність та обсяги торгівлі продуктами рослинництва доведеться збільшити, щоб задовольнити потреби зростаючого населення. Підприємства агробізнесу збільшать обсяги обробки ріллі для збільшення виробництва рослинництва. Очікується, що сільськогосподарські компанії збільшать свою присутність і діяльність, щоб задовольнити підвищений

попит на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських роботів або агроботів. Агроботи використовуються на сільськогосподарських угіддях для обрізки, прополки та обприскування пестицидами та гербіцидами. Вони під'єднані до тракторів для розпилення води, насіння, пестицидів, поживних речовин і збирання врожаю. Наприклад, Energid Citrus Picking Robot System кожні дві секунди збирає апельсин з дерева, таким чином підвищуючи продуктивність і тим самим обмежуючи потребу в сільськогосподарській праці. Серед компаній, що надають сільськогосподарських роботів для ефективною продуктивності в сільському господарстві, – Small Robot Company, Naio Technologies, EarthSense, HETO Agrotechnics, Harvest Automation, PrecisionHawk, BoniRob та інші [33].

Населення світу зростає і, як прогнозується, досягне 10 мільярдів до 2050 року. Збільшення населення створює більший попит на продукти харчування. У перспективі сільськогосподарську діяльність та обсяги торгівлі продуктами рослинництва доведеться збільшити, щоб задовольнити потреби зростаючого населення. Підприємства агробізнесу збільшать обсяги обробки ріллі для збільшення виробництва рослинництва. Очікується, що сільськогосподарські компанії збільшать свою присутність і діяльність, щоб задовольнити підвищений

попит на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських роботів або агроботів. Агроботи використовуються на сільськогосподарських угіддях для обрізки, прополки та обприскування пестицидами та гербіцидами. Вони під'єднані до тракторів для розпилення води, насіння, пестицидів, поживних речовин і збирання врожаю. Наприклад, Energid Citrus Picking Robot System кожні дві секунди збирає апельсин з дерева, таким чином підвищуючи продуктивність і тим самим обмежуючи потребу в сільськогосподарській праці. Серед компаній, що надають сільськогосподарських роботів для ефективною продуктивності в сільському господарстві, – Small Robot Company, Naio Technologies, EarthSense, HETO Agrotechnics, Harvest Automation, PrecisionHawk, BoniRob та інші [33].

Населення світу зростає і, як прогнозується, досягне 10 мільярдів до 2050 року. Збільшення населення створює більший попит на продукти харчування. У перспективі сільськогосподарську діяльність та обсяги торгівлі продуктами рослинництва доведеться збільшити, щоб задовольнити потреби зростаючого населення. Підприємства агробізнесу збільшать обсяги обробки ріллі для збільшення виробництва рослинництва. Очікується, що сільськогосподарські компанії збільшать свою присутність і діяльність, щоб задовольнити підвищений

попит на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських роботів або агроботів. Агроботи використовуються на сільськогосподарських угіддях для обрізки, прополки та обприскування пестицидами та гербіцидами. Вони під'єднані до тракторів для розпилення води, насіння, пестицидів, поживних речовин і збирання врожаю. Наприклад, Energid Citrus Picking Robot System кожні дві секунди збирає апельсин з дерева, таким чином підвищуючи продуктивність і тим самим обмежуючи потребу в сільськогосподарській праці. Серед компаній, що надають сільськогосподарських роботів для ефективною продуктивності в сільському господарстві, – Small Robot Company, Naio Technologies, EarthSense, HETO Agrotechnics, Harvest Automation, PrecisionHawk, BoniRob та інші [33].

попит споживачів та збільшити своє зростання [33].

Тож, глобальне сільськогосподарське та харчове виробництво продовжуватиме зростати протягом наступних десяти років, але повільнішими темпами, ніж у попереднє десятиліття через демографічні тенденції, згідно зі звітом, оприлюдненим Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Прогноз розвитку сільського господарства ОЕСР-ФАО на 2023-2032 рр. є ключовим глобальним орієнтиром для середньострокових перспектив ринків сільськогосподарської продукції. У той час як невизначеність зросла через

геополітичну напруженість, несприятливі кліматичні тенденції, хвороби тварин і рослини підвищену волатильність цін на ключові сільськогосподарські ресурси, прогнозується, що глобальне виробництво сільськогосподарських культур,

продуктів тваринництва та риби зростатиме в середньому із темпом вдвічі меншим, ніж у десятиліття, що закінчилося 2015 року. Очікується, що загальне споживання продовольства зростатиме на 1,3 відсотка на рік до 2032 року, що вказує на збільшення частки сільськогосподарських товарів, які використовуються як продукти харчування. Ці прогнози передбачають швидке

відновлення після нещодавнього інфляційного тиску, нормальні погодні умови, відсутність суттєвих змін у політиці та тенденцію розвитку споживчих уподобань. Можливість того, що інфляційний тиск залишиться постійним, створює ризики для глобального попиту на продовольство та виробництво. У

спеціальній оцінці основних цін на сільськогосподарські ресурси, які значно зросли за останні два роки, даний звіт визначає, що кожні 10% підвищення цін на добрива призводять до 2% зростання витрат на продукти харчування, причому тягар найбільше лягає на бідних, які витрачають більшу частину свого бюджету на їжу. Прогноз підкреслює важливість політики для забезпечення більшої

ефективності та стійкості. Зростання світового виробництва сільськогосподарських культур в основному буде зумовлено продовженням прогресу в селекції рослин і переходом до більш інтенсивних систем виробництва. Прогнозується, що підвищення врожайності становитиме 79%

світового зростання виробництва сільськогосподарських культур, розширення посівних площ – 15%, а більша інтенсивність посівів – 6% протягом наступних 10 років [49].

Таким чином, обсяги світового сільського господарства зростають.

Російсько-українська війна підірвала шанси на відновлення світової економіки після пандемії COVID-19, принаймні в короткостроковій перспективі. Російська широкомасштабна агресія призвела до економічних санкцій проти багатьох країн, різкого зростання цін на товари та збоїв у ланцюжках поставок, що спричинило інфляцію товарів і послуг і вплинуло на багато ринків у всьому світі.

Очікується, що ринок сільськогосподарської продукції зростатиме із середнім темпом понад 5,66% у наступні 5 років.

1.3. Підтримка сільського господарства: основні світові моделі аграрної політики

Сільськогосподарське виробництво відповідно до принципів сталого розвитку вимагає від власників сільськогосподарських підприємств відповідності кільком критеріям. Це пов'язано з необхідністю підтримувати, відповідно до загальної теорії сталого розвитку, правильні пропорції між усіма аспектами життя та з необхідністю гармонійного збалансування економічного розвитку з соціальним та екологічним, що не завжди є легким і простим завданням для виконання. З одного боку, сільськогосподарська діяльність спрямована на задоволення потреб сільськогосподарських підприємств, а також має акумулювати кошти для відновлення виробництва та сприяти подальшому економічному розвитку. З іншого боку, через тісний зв'язок з навколишнім природним середовищем виробництво, що відбувається на ній, має здійснюватися таким чином, щоб дотримуватись екологічних вимог. Часто сільгоспвиробники стикаються з дилемою вибору досягнення своїх економічних цілей за рахунок екологічних вимог. Від їхніх рішень великою мірою залежить

майбутнє сільської місцевості. Основою для прийняття оптимальних рішень у процесі управління сільським господарством на рівні держави повинні бути сучасні теоретичні та прикладні знання – у тому числі методи, техніки та інструменти, що використовуються для сталого управління галуззю. Однак

важливо пам'ятати, що сільська місцевість – це більше, ніж просто сільське господарство. Все частіше вони також є місцем проживання

несільськогосподарського населення. У багатьох країнах можна помітити, що сільські території все більше беруть на себе багато несільськогосподарських функцій. Тут розташовані різноманітні виробничі та переробні підприємства,

вони є місцем проживання, а також відпочинку та рекреації. Гармонійний розвиток сільських територій є величезним викликом, що стоїть перед сучасним світом [52].

Ринок сільського господарства в Індії швидко зростає завдяки урядовим ініціативам і технологічним досягненням. Уряд запровадив різні схеми сприяння розвитку сільського господарства, такі як підвищення мінімальних цін підтримки та надання субсидій на добрива та насіння. Крім того, технологічні досягнення, такі як точне землеробство та системи моніторингу посівів, покращують урожайність і зменшують витрати для фермерів. У Сполучених

Штатах ринок сільського господарства переживає консолідацію, коли більші ферми купують менші. Ця тенденція зумовлена високою вартістю обладнання та землі, що ускладнює конкурентоспроможність невеликих ферм. Крім того, зростає попит на продукти рослинного походження, такі як замітники м'яса та

молочні продукти, які стимулюють інновації та інвестиції в сільськогосподарську галузь. У Бразилії на ринок сільського господарства сильно впливають державна політика та екологічні проблеми. Уряд запровадив різні програми для сприяння сталому сільському господарству, такі як Програма низьковуглецевого сільського господарства, яка заохочує фермерів

використовувати екологічно чисті методи. Крім того, на ринок сільського господарства в Бразилії впливає вирубка лісів і землекористування, що є головною екологічною проблемою. На ринок сільськогосподарської продукції в

Китаї впливає зростання населення країни та зміна харчових уподобань. Очікується, що до 2025 року чисельність населення Китаю досягне 1,4 мільярда, що підвищить попит на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію. Зростання середнього класу в Китаї відбувається зрушення в бік більш західного раціону харчування з підвищенням попиту на м'ясо та молочні продукти. Ця тенденція стимулює інвестиції у тваринництво та виробництво кормів у Китаї [31].

За визначенням ОЕСР підтримка сільського господарства визначається як річна грошова вартість валових трансфертів у сільське господарство від споживачів і платників податків, що є результатом державної політики підтримки сільського господарства, незалежно від її цілей та економічного впливу. Цей показник в аналізах ОЕСР включає оцінку загальної підтримки (TSE), виміряну у відсотках від ВВП, оцінку підтримки виробника (PSE), виміряну у відсотках від валових надходжень господарств, оцінку підтримки споживачів (CSE), виміряну у відсотках від сільськогосподарського споживання, а також оцінку загальної підтримки послуг (GSSE), виміряну у відсотках від загальної підтримки. Підтримка сільського господарства виражається в грошовому еквіваленті. Трансферти TSE являють собою загальну підтримку, надану сільськогосподарському сектору, і складаються з підтримки виробника (PSE), підтримки споживачів (CSE) і підтримки загальних послуг (GSSE). Трансферти PSE сільськогосподарським виробникам вимірюються на рівні надходжень безпосередньо на підприємства та включають підтримку ринкових цін, бюджетні платежі та вартість недоотриманого доходу. Трансферти CSE для споживачів сільськогосподарської продукції вимірюються за межами виробництв. У разі негативного значення CSE вимірює тягар (непрямий податок) на споживачів через підтримку ринкових цін (вищі ціни), що більш ніж компенсує споживчі субсидії, які знижують ціни для споживачів. Трансферти GSSE пов'язані із заходами, що створюють сприятливі умови для первинного сільськогосподарського сектора шляхом розвитку приватних або державних послуг, установ та інфраструктури. GSSE включає політику, де основним

бенефіціаром є первинне сільське господарство, але не включає жодних платежів окремим виробникам [48].

Тож, аналізуючи обсяги державної підтримки сільського господарства в світі, необхідно відмітити, що у грошовому еквіваленті її обсяги зростають протягом останніх 10 років (рис. 1.8)

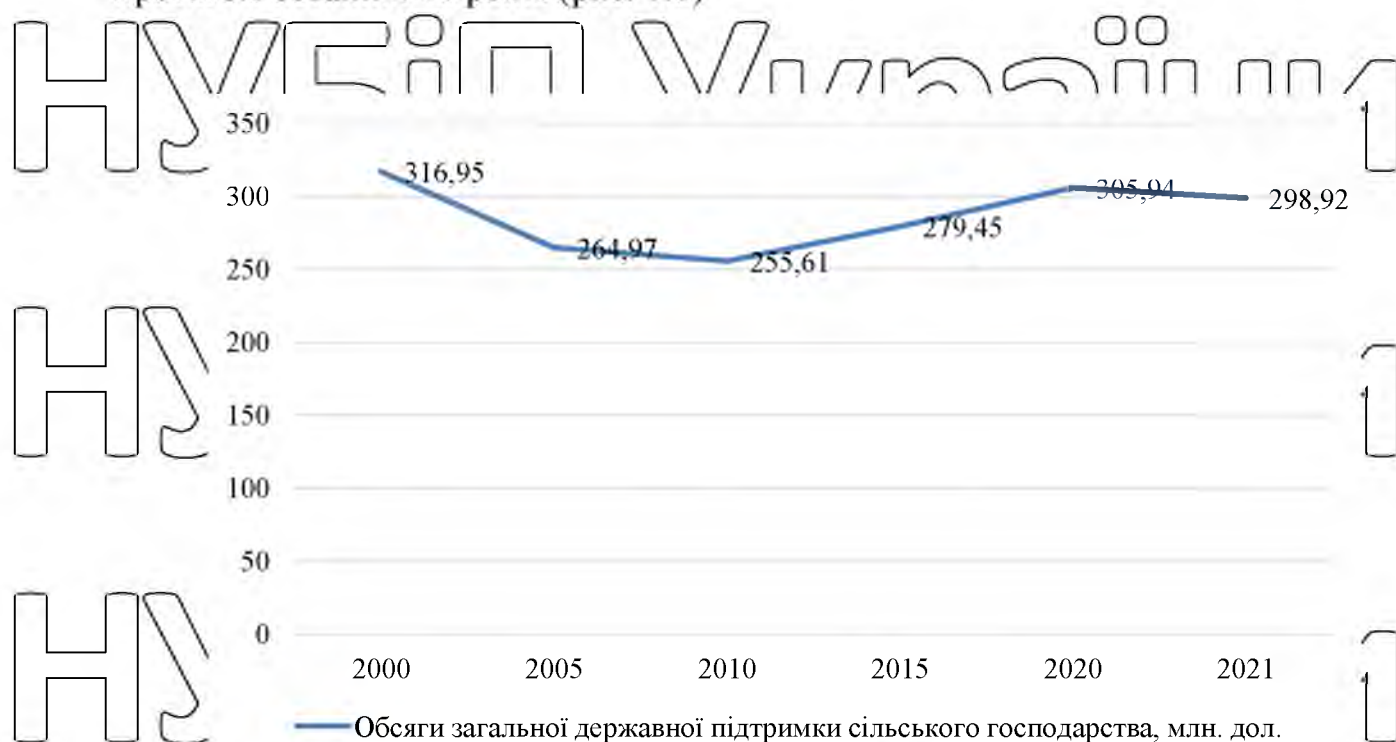


Рис. 1.8. Обсяги державної підтримки сільського господарства за даними ОЕСР за 2000-2021 роки, млрд. дол.

Джерело: складено автором за [48]

Як бачимо, обсяги державної підтримки сільського господарства країнами, які входять до ОЕСР не перевищили рівень, зафіксований у 2000 році.

Аналізуючи їх рівень у % до ВВП, то необхідно відмітити, що їх обсяги скорочуються (рис. 1.9)

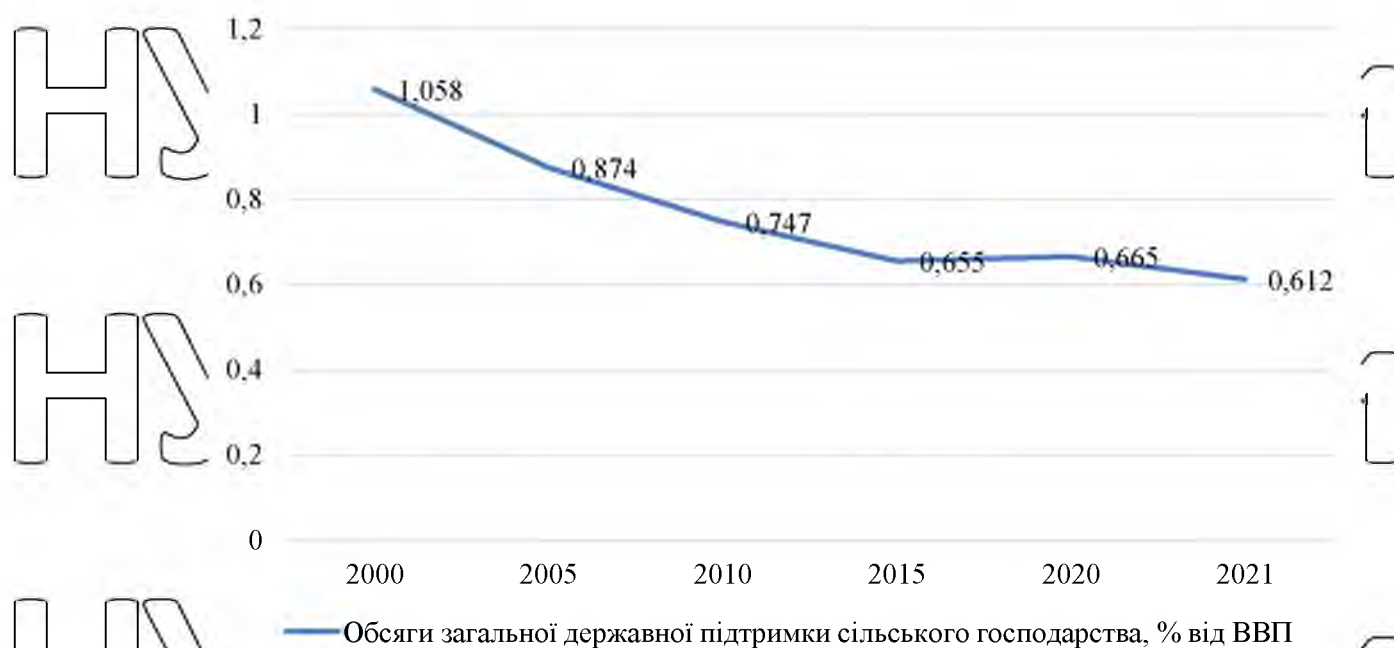


Рис. 1.9. Обсяги державної підтримки сільського господарства за даними ОЕСР за 2000-2021 роки, % до ВВП

Джерело: складено автором за [48]

За останні 20 років спостерігається загальний тренд на скорочення державної підтримки сільського господарства. У 2021 році більшість країн вдавалася до прямої підтримки виробників, обсяги якої перевищили загалом 245,4 млрд. дол., натомість підтримка споживачів мала негативне значення у обсязі -39809,7 млн. дол., що вказує на снуючий тягар (непрямий податок) на споживачів через підтримку ринкових цін, що більш ніж компенсує споживчі субсидії, які знижують ціни для споживачів. Державна підтримка розвитку інфраструктури у 2021 році склала 43776,3 млн. грн.



Рис. 1.10. Структура державної підтримки сільського господарства за типами підтримки

Джерело: складено автором за [48]

Найбільші обсяги підтримки спостерігаються в Китаї, США та ЄС, які зосереджуються на підтримці власних виробників (PSE). Щодо державної підтримки типу CSE, то найбільші обсяги характерні для Китаю, Японії та Кореї.

Найбільші обсяги підтримки сільського господарства через розвиток інфраструктури спостерігаються у 2021 році за даними ОЕСР у Китаю, Індії та ЄС.

Із початку 1930-х років уряди заможніших країн світу використовували низку схем підтримки та субсидування сільськогосподарських виробників. У багатьох країнах, де значна частина населення зайнята у сільському господарстві, уряди, як правило, оподатковують і регулюють сільське господарство. У міру зростання доходів і скорочення населення на фермах у таких країнах, як Південна Корея та Тайвань, уряди цих країн перейшли від штрафування фермерів до субсидування та захисту від імпорту. Ці країни разом з Японією, тепер мають одні з найвищих у світі рівнів субсидій і захисту. Форми підтримки сільського господарства також відрізняються залежно від країни та товару.

різні форми мають різний вплив на сільське господарство та рента економіки. Загалом економісти критикують сільськогосподарські субсидії за кількома пунктами. По-перше, сільськогосподарські субсидії зазвичай передають дохід

від споживачів і платників податків відносно заможним власникам сільськогосподарських угідь і операторам ферм. По-друге, вони завдають

суспільству чистих збитків, які часто називають безповоротними втратами, і не мають чіткої широкої соціальної вигоди. По-третє, вони перешкоджають руку до більш відкритої міжнародної торгівлі товарами і, таким чином, спричиняють

чисті витрати для світової економіки. Прихильники сільськогосподарських субсидій стверджують, що такі програми стабілізують ринки

сільськогосподарських товарів, допомагають фермерам з низькими доходами, підвищують надмірно низьку віддачу від інвестицій у сільськогосподарські підприємства, сприяють розвитку сільських районів, компенсують монополію в

галузі постачання сільськогосподарських ресурсів і маркетингу сільськогосподарських підприємств, допомагають забезпечити національну продовольчу безпеку, компенсувати сільськогосподарські субсидії, надані іншими країнами, і надавати різноманітні інші послуги [55].

Форми субсидій також відрізняються залежно від країни та товару.

Основні форми субсидій включають:

- 1) прями виплати фермерам і орендодавцям;
- 2) цінова підтримка за рахунок державних закупівель і зберігання;
- 3) нормативні акти, які встановлюють мінімальні ціни за місцезнаходженням, кінцевим використанням або іншими характеристиками;
- 4) субсидії на такі предмети, як страхування врожаю, реагування на стихійні лиха, кредит, маркетинг і зрошувальна вода;
- 5) експортні субсидії;
- 6) імпорتنі бар'єри у формі квот, тарифів або регулювання [55].

Часто цінову підтримку чи інші програми супроводжують програми контролю над поставками, такі як вимоги щодо простою землі, виробничі квоти або подібні схеми. Крім того, уряди більшості розвинутих країн надають

допомогу для сільськогосподарських досліджень і розробок, просування, а також розвитку певної сільськогосподарської та сільської інфраструктури.

Зважаючи на існування трьох окремих напрямів державної підтримки сільського господарства (виробників, споживачів, інфраструктури) у таблиці 1.2.

розглянути успішні інструменти, які наразі застосовуються у політиках підтримки в різних країнах.

Таблиця 1.2

Дієві інструменти політики підтримки сільського господарства

Тематичні кластери	Країни	Інструменти
1	2	3
Ризик менеджмент	Австралія	Страховання від посухи в Сетиці індексу приватного сектора
	Австралія	Схема депозитів управління фермами (FMDS)
	Канада	AgriInvest – це самокерований ошадний рахунок виробника та уряду
	Японія	Схема взаємного страхування
Навколишнє середовище та клімат	США	Страховання врожаю
	Канада	Контроль сільськогосподарських парникових газів Програма (AGGP)
	Канада	Програма зменшення ризику пестицидів (PRRP)
	Китай	Ресурсна програма
	Китай	Платежі за біорізноманіття
	Австралія	Фонд скорочення викидів (ERF)
Розвиток сільської місцевості	США	Програма природоохоронних резервів США (CRP)
	ЄС	Спільна агропромислова політика
	Японія	Багатофункціональні платежі
	Японія	Проекти поліпшення земель (LIP)
	Китай	Ресурсна програма
Знання, інновації та консультації щодо ферм	Канада	Програма зменшення ризику використання пестицидів (PRRP)
	Китай	Платежі за сільськогосподарські угіддя
Інструменти підтримки для регіонів із природними недоліками	Японія	Прямі виплати фермерам у горбистих і гірських районах (DPFHMA)

Продовження табл. 1.2

1	2	3
Інші заходи	Канада США	AgriMarketing Позики та кредитні гарантії
	ЄС	Спільна політика: – єдині ціни на сільськогосподарську продукцію; – рівень цін на сільськогосподарську продукцію, що перевищує світовий; – єдина фінансова система, фінансова солідарна відповідальність; – централізована система субсидювання.

Джерело: складено автором за [48]

Пандемія COVID-19 призвела до значного збільшення витрат у секторі на підтримку функціонування ланцюгів постачання продуктів харчування, допомогу виробникам упоратися зі збоями та надання додаткової продовольчої допомоги бідним споживачам [41].

У зв'язку з вищенаведеним заслуговує на увагу більш системний підхід тих вітчизняних науковців, які вважають, що в принципі на світоглядному рівні узагальнення можна виділити дві основні моделі сільського господарства: ЄС, США і Канади та Латинської Америки (не беручи до уваги китайську модель, яка має власну специфіку тотального державного регулювання та контролю).

Євроамериканська модель будується на масштабній підтримці фермерів, а також підтримці розвитку сільського укладу, протекціонізм внутрішнього ринку (внутрішніх виробників) через високі імпортні мита й складнощі технічного характеру входження на внутрішній ринок іноземних товарів, домінуванні невеликих за розмірами ферм, насамперед в Європі, забезпеченні альтернативної зайнятості сільського населення тощо (наприклад, жорстке регулювання вирощування ГМО-культур і купівлі землі іноземцями). У Латинській Америці державна підтримка аграріїв значно менша, інколи відсутня взагалі, істотно менші обмеження на вирощування ГМО-культур і на продаж землі іноземцям, домінують великі корпорації, значно більші середні розміри ферм. Наприклад, у Бразилії, яка за окремими важливими параметрами розвитку сільського господарства має чимало спільного з Україною, середнє за величиною

фермерське господарство обробляє 1,5 тис. га землі. Водночас тут функціонує багато корпоративних структур із площею до 50 тис. га. Регуляторні важелі розвитку сільського господарства в Латинській Америці істотно відрізняються від євро-американських на фоні кардинальних відмінностей у розмірах землекористування окремих суб'єктів господарювання в аграрному виробництві.

На думку Л. Мельник, в даному випадку акцентується увага на такому, безперечно важливому критерію моделі сільського господарства – регуляторній дії держави щодо останнього. Водночас не йдеться про її техніко-технологічну оснащеність, соціально-економічну оцінку [11].

Таким чином, сільське господарство, зважаючи на його важливість, потребує виваженої підтримки із боку держави, яка формується, виходячи із визначеної аграрної політики. Напрями підтримки сільського господарства включають підтримку виробників, підтримку споживачів та підтримку інфраструктурного розвитку, для чого використовується широкий спектр інструментів.

Висновки до першого розділу

Отже, на сьогоднішній день визначається важливість ведення сільського господарства та специфіки його підтримки в усіх країнах світу, в тому числі в Україні. Сільське господарство виступає основою для забезпечення харчової безпеки не тільки окремого регіону, а й світу в цілому. Російсько-українська війна також показала значимість та впливовість аграрного сектору України за її межами. Основна роль сільського господарства полягає у розв'язанні глобальних проблем, таких як голод, бідність та забезпечення сталого використання природних ресурсів. Дослідження особливостей розвитку світового сільського господарства в контексті глобальних тенденцій дозволяють чітко виокремити виклики, можливості та перспективи, що постають перед сільським виробництвом у різних країнах світу.

У різних країнах світу застосовуються свої чинні політичні механізми для підтримки ведення сільського господарства. Наприклад, в Європейському союзі

одним із дієвих механізмів спостерігається ССП – Спільна сільськогосподарська політика Європейського Союзу. Основне завдання, що стоїть перед Спільною сільськогосподарською політикою – це забезпечення фермерам відповідного рівня життя, в свою чергу споживачів надати якісні харчові продукти за сприятливими цінами. Це досягається через організацію спільного ринку сільськогосподарських продукцій, а також через застосування принципів єдиних цін, фінансової солідарності та надання переваг Спільноті.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ТА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Місце сільського господарства в українській економіці

В Україні сільське господарство представлене розвинутими секторами рослинництва та тваринництва і у 2021 році (останні дані оприлюднені Державним комітетом статистики) досягло рівня 10,89% від ВВП (рис.. 2.1)



Рис. 2.1. Частка сільського господарства у ВВП України за 2016-2021 роки

Джерело: [3].

Сільське господарство за підсумками 2021 року мало найбільшу частку ВВП серед усіх галузей економіки – понад 10%. Агропродовольча продукція також займала найбільшу частку в загальному експорті України – близько 41%

щорічно. Україна на світовому ринку до 2022 року мала статус одного з найбільших гарантів глобальної продовольчої безпеки. При цьому сільське господарство за результатами 2021 року показало найбільше зростання виробництва – 14,4%. За підсумками року виробництво в сільськогосподарських підприємствах зросло на 19,2%. У 2000 роках Україна «годувала» 40 мільйонів людей у світі. У 2021 році внесок України зріс до того, що її можливості були здатні прогодувати близько 400 мільйонів людей, не враховуючи власного населення. І до 2022 року агросектор визначався локомотивом економіки держави та реалізації стратегічних цілей. А весь агропромисловий комплекс орієнтувався на один вектор – економічний розвиток, ефективне виробництво, глобальну конкурентоспроможність [10].

За офіційними даними Держмитслужби, зовнішня торгівля сільськогосподарською та харчовою продукцією (товарні групи 1-24 УКТЗЕД) на кінець 2021 року зросла на 24% порівняно з 2020 роком і сягнула понад 35,4 млрд доларів США, або 25,1% від загального товарообігу товарів зовнішньої торгівлі України. При цьому продукції аграрного сектору експортовано на 21,7 млрд доларів США (тобто 7% від загального експорту товарів з України), що на 25% більше, ніж у 2020 році. Найважливішими частинами експорту продовольчої та сільськогосподарської продукції у 2021 році залишалися зернові, олії, одійні культури та макуха, тверді відходи від видобутку рослинних жирів та олій. Основними країнами, до яких постачалася українська агропродовольча продукція, були: Китай, питома вага якого у структурі експорту сільськогосподарської та харчової продукції становила 15,5%, Індія – 7,1%, Нідерланди – 6,4%, Єгипет – 5,8%, Туреччина – 5,3%. Імпорт сільськогосподарської та харчової продукції за 2021 рік порівняно до 2020 року зріс на 19% і склав 7,7 млрд доларів США (тобто 10,6% від загального імпорту товарів в Україну). Найбільшу питому вагу в структурі імпорту сільськогосподарської та харчової продукції займали: риба, ракоподібні та моллюски; істівні фрукти та горіхи; алкогольні та безалкогольні напої; тютюн і промислові замітники тютюну. У структурі імпорту сільськогосподарської та

харчової продукції найбільшу питому вагу мали: Польща – 10,3%, Італія – 7,2%, Німеччина – 6,8%, Туреччина – 6,5%, Індонезія – 4,2% [10].

До 2022 року Україна була одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграла вирішальну роль у постачанні насіння олійних культур і зерна на світовий ринок. Понад 55% території України займає рілля. Сільське господарство забезпечувало роботу для 14% населення України. Сільськогосподарська продукція була найважливішою статтею експорту України. У 2021 році обсяги експорту сільськогосподарської

продукції склали 27,8 мільярда доларів, що становить 41% відсоток від загального експорту країни в 68 мільярдів доларів. Виробництво соняшнику переважно зосереджено у східних і південно-східних регіонах країни. Україна виробляла третину світового виробництва соняшникової олії та майже половину світового експорту. До широкомасштабної війни, у 2021 році цей експорт оцінювався в 6,4 мільярда доларів. Найбільшими ринками у 2021 році були Індія (31%), Європейський Союз (30%) і Китай (15%). Станом на 1 березня 2022 року Україна відвантажила близько 62% прогнозованого експорту соняшникової олії на 2021/22 рік. Україна постачала майже дві третини світового обсягу соняшникової макухи, а у 2021 році експорт оцінювався в 1,2 мільярда доларів

США. Найбільшими ринками у 2021 році були Китай (48%), Європейський Союз (25%) і Туреччина (7%). До 1 березня 2022 року Україна відвантажила близько 61% від прогнозованого експорту соняшникового шроту на 2021/22 рік. Що

стосується насіння ріпаку, то Україна була шостим за величиною виробником і третім за величиною експортером у світі із поставками на загальну суму 1,7 мільярда доларів у 2021 році. Що стосується сої, то Україна була дев'ятим у світі виробником і сьомим за величиною експортером із продажами в 600 мільйонів доларів у 2021 році. Станом на 1 березня 2022 року Україна відвантажила близько 65% прогнозованого експорту сої на 2021/22 МР. Виробництво

зосереджено в центральних і західних областях країни. Крім того, Україна є шостим у світі виробником кукурудзи. До березня 2022 року Україна відвантажила близько 80% очікуваного експорту кукурудзи за маркетинговий

рік. У 2021 році український експорт кукурудзи оцінювався в 5,9 мільярда доларів, при цьому 32% поставок призначалися до Китаю та ще 30% до ЄС. Інші ключові напрямки включали Єгипет, Іран і Туреччину. Виробництво кукурудзи відбувається в центральних і північних регіонах країни. Україна є сьомим у світі

виробником пшениці. У 2021 році український експорт пшениці оцінювався в 5,1 мільярда доларів, основними напрямками було експортування в Єгипет, Індонезію, Туреччину, Пакистан і Бангладеш. До лютого 2022 року Україна відправила приблизно 95% очікуваного експорту пшениці за маркетинговий рік.

Озима пшениця становить близько 97% від загального виробництва пшениці в Україні. Виробництво зосереджено в південно-східному регіоні країни [57].

Вторгнення росії було надзвичайно руйнівним для сільського господарства України. Станом на червень 2022 року Продовольча та сільськогосподарська організація ООН підрахувала, що війна коштувала українському сільському господарству від 4 до 6 мільярдів доларів. Орієнтовна вартість лише заміни та ремонту пошкодженої сільськогосподарської техніки наразі оцінюється в 926,1 млн. доларів США, або 2281 одиницю сільськогосподарської техніки. Крім того, вартість пошкоджених або знищених сховищ зерна оцінюється в 272 мільйони доларів, а вартість втраченої худоби становить близько 136 мільйонів доларів.

Зменшення експортних можливостей, руйнування інфраструктури та сільськогосподарських угідь, а також збільшення вартості палива та ресурсів різко стримували інвестиції в нові машини та обладнання. До російського вторгнення 98% експорту зерна з України транспортувалося через Чорне море.

Протягом перших кількох місяців війни українське судноплавство було припинено, що вплинуло на глобальну продовольчу безпеку. У відповідь ООН виступила за посередництва Чорноморської зернової ініціативи (BSGI), яка сприяє експорту зерна з трьох портів Одеси до Туреччини. Незважаючи на угоду, обсяги торгівлі через Чорне море залишаються нижчими довоєнних можливостей, і Україна значною мірою покладається на залізничні, автомобільні та баржові маршрути для експорту сільськогосподарської продукції [30].

Загальна кількість суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, які зазнали збитків внаслідок збройної агресії російської федерації, становить 2653 одиниці. (ріллі зменшилось на 1,9 млн. га, багаторічних насаджень – на 9 тис. га). Крім того, на наявність вибухонебезпечних предметів має бути обстежена територія площею приблизно 1 млн га. [1].

Внаслідок активних бойових дій та окупації значних збитків зазнало рослинництво та тваринництво [1]. Зокрема, зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах у 2022 році порівняно з попереднім роком становить 35-40%, що пов'язано з обмеженням посівних площ

(у зв'язку з тимчасовою окупацією українських територій) та зниженням урожайності порівняно з попереднім роком [6]. З тимчасово окупованих територій окупанти викрали значну декілька мільйонів тонн зерна, незаконно вивезено десятки тисяч тонн соняшnikової олії, сотні кілограмів овочів [4]. За

даними Мінагрополітики, внаслідок бойових дій було знищено 15-20% великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, де на початок 2022 року були зосереджені всі категорії господарств: ВРХ – 25,3%, корів – 25,8%, свиней.

– 31,5%, вівець і кіз – 28,2%, птиці – 24,9%. Виробництво продукції тваринництва в цих регіонах становило: м'яса – 20%, молока – 28,7%, яєць – 44,8% [9].

Незважаючи на складну безпекову ситуацію за даними Мінагрополітики, у 2022 році було зібрано понад 67 млн тонн зерна, що увійшло до п'ятірки кращих показників за 30 років. Станом на 12 січня 2023 року посіви зернових та зернобобових культур зібрано на площі 10,9 млн га (94%). Соняшник зібрано на площі 4,8 млн га (99%), намолочено 10,5 млн тонн насіння; соя – на площі 1,5 млн га намолочено 3,7 млн тонн (100%); ріпаку – на площі 1,1 млн га (100%) намолочено 3,2 млн т насіння. Україна залишилася одним із гарантів

продовольчої безпеки у світі. 22 липня 2022 року Україна, Туреччина та ООН підписали Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів (Grains Agreement), що забезпечило відновлення

експорту зерна та супутніх продуктів харчування з трьох морських торговельних портів [1]. Наразі дія цієї ініціативи призупинена.

Загалом за 11 місяців 2022 року Україна експортувала 50,9 млн тонн сільськогосподарської та харчової продукції на загальну суму 21,1 млрд доларів.

США. Серед них експортовано: кукурудзи – 21,9 млн тонн на суму 5,3 млрд дол.

США; пшениці – 9,6 млн тонн на 2,3 млрд дол. США; соняшникової олії – 3,9 млн тонн на суму 5,0 млрд дол. США; ріпаку – 2,9 млн тонн на суму 1,4 млрд дол. США [1].

Таким чином, сільське господарство є одним із найбільших в економіці

України. У 2021 році в сільськогосподарському виробництві було зайнято близько 14% населення країни, яке становило 10,9% ВВП країни та 41% експорту. Україна є одним із найбільших експортерів зерна у світі, і її частка на

світовому ринку зросла за останнє десятиліття. Повномасштабне вторгнення

росії в Україну завдало великої шкоди українському аграрному сектору. Третина

довосніжних посівів зернових в країні було розташовано в районах, які безпосередньо постраждали від бойових дій. Значна частина сільськогосподарських земель залишається замінованою. Крім того, блокада

Чорного моря та завдані збитки сільськогосподарським підприємствам

збільшили витрати та ризики, пов'язані з виробництвом та експортом зерна.

Уряд України та міжнародне співтовариство докладають значних зусиль для збереження логістичних шляхів експорту зерна.

2.2. Структуру сільського господарства: продуктивний та регіональний аспекти

В Україні, як зазначалося вище, розвинутими є і рослинництво, і тваринництво.

У таблиці 2.1. представимо динаміку посівної площі, задіяної для вирощування рослин сільськогосподарськими підприємствами України за

даними Державної служби статистики. При цьому необхідно відзначити, що із 2014 року статистичні дані не включають інформацію із тимчасово окупованих територій, а статистичні дані за 2022 рік сформовані на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 82%) та проведених дооцінок показників станом на 20.09.2023 р. [18].

Таблиця 2.1

Динаміка посівної площі, задіяної у рослинництві

Роки	Площа посівна уточнена сільськогосподарських культур, тис. га					Площа насаджень культур плодових та ягідних (загальна)
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	
1991	14671	1558	1601	4533	4772	842
2000	13646	856	2943	1629	541	425
2010	15090	501	4572	1408	465	255
2011	15724	532	4739	1439	501	255
2012	15449	458	5194	1440	498	255
2013	16210	280	5051	1388	488	253
2014	14801	351	5257	1348	467	239
2015	14739	237	5105	1291	446	235
2016	14401	292	6073	1312	447	224
2017	14624	316	6034	1323	445	226
2018	14839	276	6117	1319	439	228
2019	15318	222	5928	1309	452	225
2020	15392	220	6457	1325	464	219
2021	15995	227	6622	1283	460	217
2022	12171	184	5293	1208	378	193

Джерело: [18].

Якщо аналізувати динаміку зміни посівної площі, то необхідно відзначити, що у 2021 році порівняно із 1991 року відбулося значне збільшення посівних площ зернових та зернобобових культур – на 3,3 млн. га. Також відбулося зростання посівних площ під соняшником – на 5 млн. га протягом 30 років. У той же час прослідковується зниження площі посіву цукрового буряка – у 7,5 разів, картоплі (на 0,3 млн. га) та овочевих культур (на 4,3 млн. га), плодових та ягідних культур (на 0,7 млн. га).

Тож спостерігаємо зміну структури використання посівних площ у бік зростання частки зернових культур та соняшнику. Структура посівних площ у 2022 році представлена на рис. 2.2.



Рис. 2.2. Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств України у 2022 році

Джерело: складено автором за [18].

Таким чином, у 2022 році 63% посівних площ було задіяно для вирощування зернових культур, ще 27% – соняшнику. Це вказує на те, що рослинництво українського сільського господарства спеціалізується саме на вирощуванні цих двох культур.

У таблиці 2.2. представимо інформацію про обсяги виробництва рослинництва сільськогосподарських підприємств України. Якщо у 1991 році в обсягах валового збору сільськогосподарських культур переважали зернові культури та бурак цукровий промисловий, то у 2021 році група лідерів сільськогосподарських культур сформувалася за рахунок зернових культур, соняшнику та картоплі.

Таблиця 2.2

Обсяги виробництва сільськогосподарських культур, тис. т

Роки	Сільськогосподарські культури					
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
1991	38674	36168	2311	14550	5932	1537
2000	24459	13199	3457	19838	5827	1453
2010	39271	13749	6772	18705	8122	1747
2011	56747	18740	8671	24248	9833	1896
2012	46216	18439	8387	23250	10017	2009
2013	63051	10789	11051	22259	9873	2295
2014	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019	75143	10205	15254	20269	9688	2119
2020	64933	9150	13110	20838	9653	2024
2021	86010	10854	16392	21356	9935	2235
2022	53864	9942	11329	20900	7512	1995

Джерело: [18].

Загалом в умовах війни через окупацію регіонів Україна втратила виробничі потужності із вирощування зернових найбільше. У той же час, аналізуючи зміни валового збору, необхідно відмітити, що, всупереч надскладним умовам ведення бізнесу, аграрним підприємствам вдалося зібрати урожай буряку в 9,94 млн. т (у 2021 році – 10,85 млн. т); соняшнику – 11,3 млн. т (у 2021 році – 11,3 млн. т); картоплі 20,9 млн. т (у 2021 році – 21,4 млн. т); овочевих культур – 7,5 млн. т (у 2021 році – 9,9 млн. т); плодових та ягідних культур – 2,0 млн. т (2,2 млн. т).

Із представленої на рис. 2.3. структури валового збору сільськогосподарських культур у 2022 році можемо зробити висновки, що питома вага зернових культур досягає рівня 51%, тобто кожна друга тонна зібраного врожаю належить до зернових культур. Картопля складає 20% валового збору сільськогосподарських культур, соняшник – 11%, а буряк – 10%.

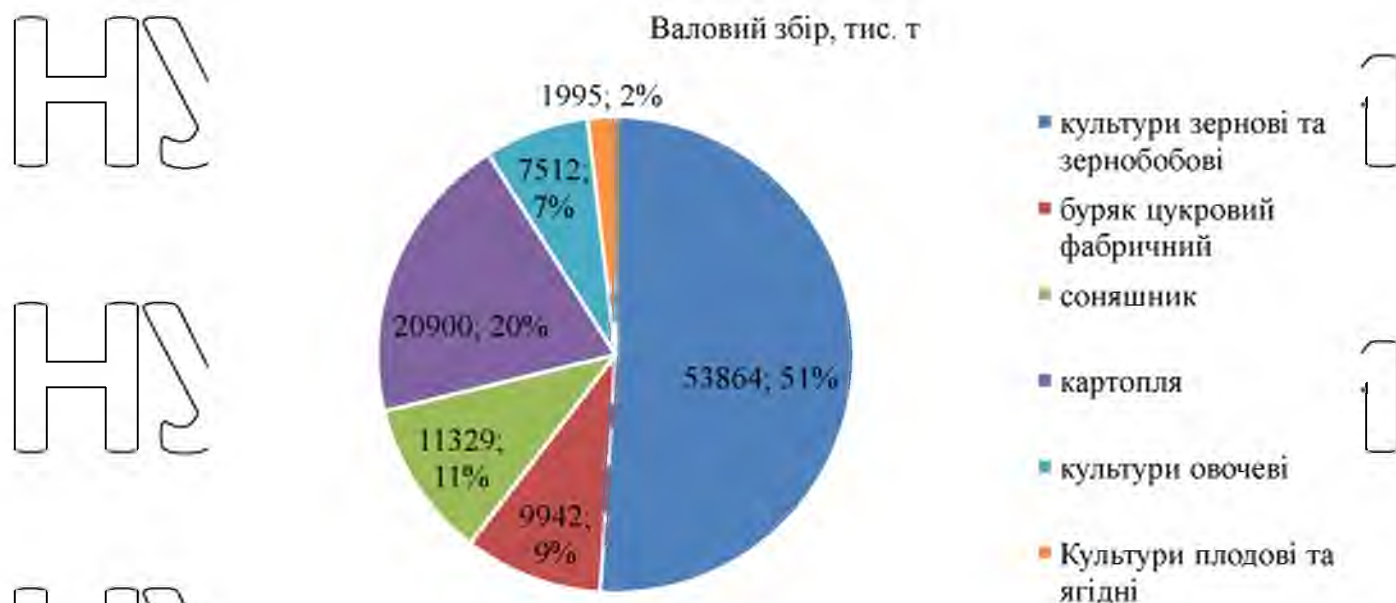


Рис. 2.3. Структура валового збору сільськогосподарських культур українськими підприємствами у 2022 році

Джерело: складено автором за [18].

у таблиці 2.3. проаналізуємо урожайність основних сільськогосподарських культур України.

Таблиця 2.3

Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц/га

Роки	Сільськогосподарські культури					
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
1	2	3	4	5	6	7
1991	26,5	234	14,6	95	128	23,0
2000	19,4	177	12,2	122	112	38,4
2010	26,9	279	15,0	132	174	78,2
2011	37,0	363	18,4	168	195	84,9
2012	31,2	411	16,5	161	199	89,9
2013	39,9	399	21,7	160	200	103,5
2014	43,7	477	19,4	176	208	95,2
2015	41,1	436	21,6	161	206	104,5
2016	46,1	482	22,4	166	211	101,9
2017	42,5	475	20,2	168	208	103,1
2018	47,4	509	23,0	171	214	128,4

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7
2019	49,1	46	25,6	155	214	108,1
2020	42,5	416	20,2	157	207	105,6
2021	53,9	479	24,6	166	213	117,3
2022	45,8	541	21,6	174	200	116,1

Джерело: [18].

Щодо урожайності основних сільськогосподарських культур, то доречним є порівняння 2022 року із 1991 роком, що дасть можливість визначити рівень інтенсифікації вирощування культур.

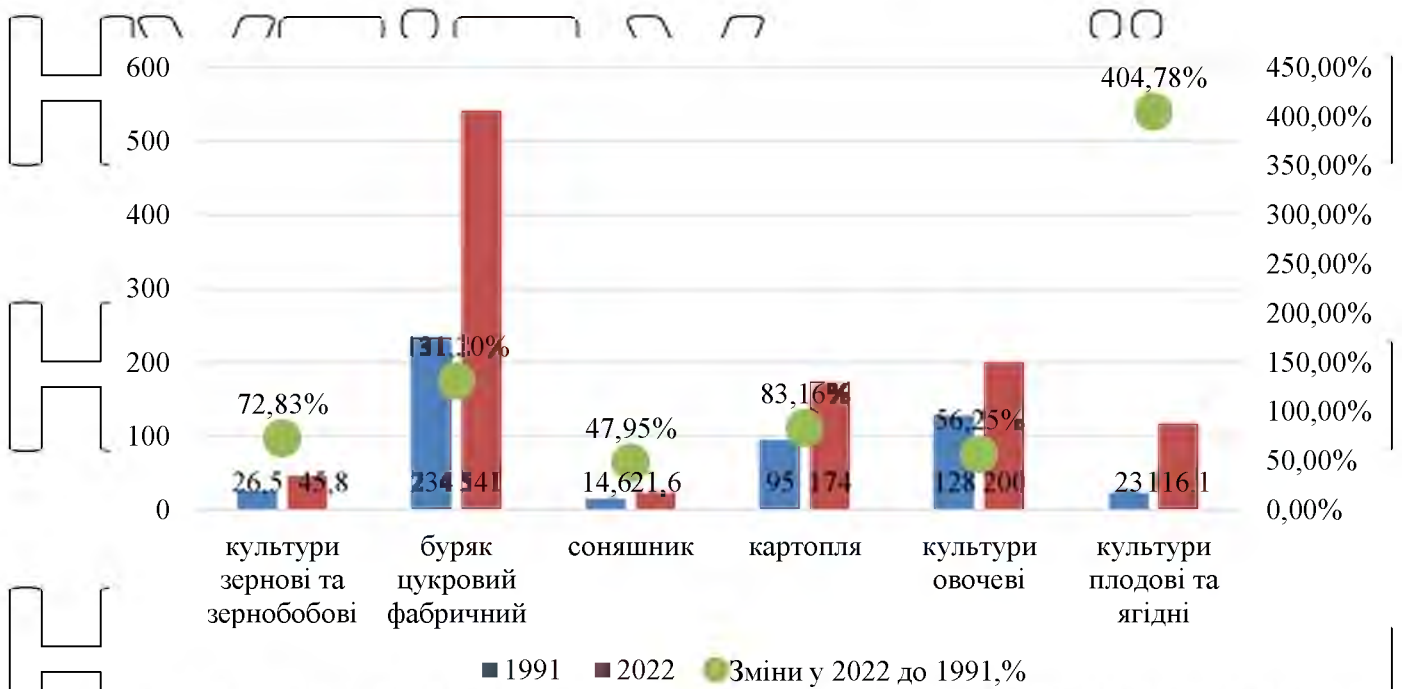


Рис. 2.4. Зростання урожайності основних сільськогосподарських культур

України у 2022 році порівняно із 1991 роком

Джерело: складено автором за [18].

Як бачимо, протягом 30 років у сільському господарстві України спостерігається значне зростання урожайності усіх основних культур:

- на 72,83% зросла урожайність зернових культур,
- на 131,2% – урожайність буряка,
- на 47,95% – урожайність соняшнику,
- на 83,16% – урожайність картоплі;

– на 56,25% – урожайність овочевих культур;

– у 4 рази – урожайність плодових та ягідних культур.

30-річна стійка динаміка зростання урожайності вказує на підвищення ефективності ведення бізнесу із вирощування рослинних культур підприємствами України. Сам факт зростання свідчить про інтенсифікацію виробничих процесів, а стійка динаміка – на виважений підхід до ведення бізнесу та збільшення технологічності та застосування наукових підходів до вирощування культур, що створює належні передумови до подальшого зростання якості виробничих процесів.

Такі підходи до розвитку сільського господарства зумовлюють посилення ролі України на світовому ринку агропродукції (Додаток А). Адже виробничі обсяги по вирощуванню сільськогосподарських культур значно перевищують внутрішні потреби України. Тому Україна посідає важливе місце серед головних у світі експортерів сільськогосподарської продукції (табл. 2.4).

Таблиця 2.4
Місце України на світових ринках агропродукції

Назва продукту	Місце на світовому ринку	Обсяги експорту	Частка світового ринку
Олія соняшникова	1	5,1 млн т	46%
Соняшниковий шрот	1	4,2 млн т	45%
Просо	1	168,4 тис. т	37%
Ячмінь	3	5,7 млн т	13%
Кукурудза	3	24,7 млн т	13%
Ріпак	3	2,7 млн т	10%
Пшениця	5	20,1 млн т	10%
Мед	5	57,8 тис т	8%
Волоський горіх	5	35,8 тис т	7%
Соя	6	1,1 млн т	1%

Джерело: складено автором за [12].

Як бачимо, Україні вдалося сформувати спеціалізацію на світовому ринку та зайняти лідерські позиції щодо виробництва олії соняшnikової, соняшnikового шроту, проса, ячменю, кукурудзи, ріпаку, пшениці, меду, волоського горіху та сої.

Далі виконаємо огляд тваринницької галузі сільського господарства України. У таблиці 2.5. представимо динаміку кількості сільськогосподарських тварин станом на початок кожного року.

Таблиця 2.5

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин за 1990-2022 роки

Станом на початок року	Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів				
	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	птиця, млн. голів
	усього	у т. ч. корови			
1990	25194,8	8527,6	19946,7	9003,1	255,1
2000	10626,5	5431,0	10072,9	1884,7	126,1
2010	4826,7	2736,5	7576,6	1832,5	191,4
2011	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203,8
2012	4425,8	2582,2	7373,2	1739,4	200,8
2013	4645,9	2554,3	7576,7	1738,2	214,1
2014	4534,0	2508,8	7922,2	1735,2	230,3
2015	3884,0	2262,7	7350,7	1371,1	213,3
2016	3750,3	2166,6	7079,0	1325,3	204,0
2017	3682,3	2108,9	6669,1	1314,8	201,7
2018	3530,8	2017,8	6109,9	1309,3	204,8
2019	3332,9	1919,4	6025,3	1268,6	211,7
2020	3092,0	1788,5	5727,4	1204,5	220,5
2021	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7
2022	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202,2
2023	2307,1	1352,8	4948,3	941,4	180,5

Джерело: [23].

Аналізуючи поголів'я тварин сільського господарства України, необхідно зауважити, значне скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та вівців.

Щодо птиці, то тут спостерігається помірне скорочення, яке у певній мірі пов'язано із окупацією частини території.

Тож, на рис. 2.5 представимо результати розрахунків скорочення поголів'я у 2022 порівняно із 1990 роком.

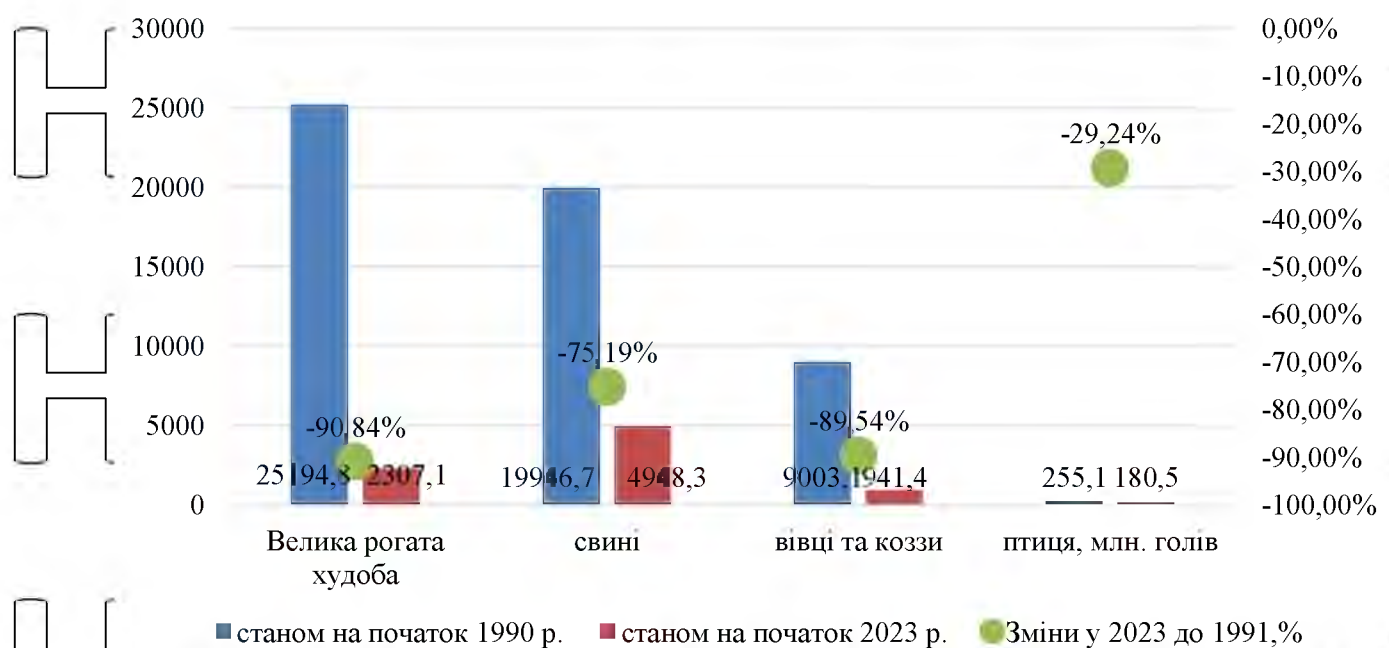


Рис. 2.5. Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин України у 2023 році порівняно із 1990 роком

Джерело: складено автором за [23].

Щодо розведення великої рогатої худоби (далі – ВРХ), то в Україні ситуація невтішна. Протягом 30 років поголів'я ВРХ скоретилося на 90,84%,

залишивши лише десяту частину поголів'я станом на 1990 рік. Аналогічна ситуація простежується із скороченням поголів'я свиней та вівень і кіз – у 2023 році порівняно із 1990 роком скорочення склало -75,18% та -89,34% відповідно.

Це зумовило загальне скорочення виробництва основних видів продукції тваринництва у 2022 році порівняно із 1990 роком, про що свідчать дані таблиці

2.6. У 1990 році виробництва м'яса українськими підприємствами досягало рівня

близько 4357,8 тис. т в рік, показавши триразове скорочення до 2000 року із наступним поступовим відновленням до рівня в 2,1 млн. т у 2010 році. З 2010 року простежується стабільна зростаюча динаміка. Загалом у 2021 році обсяги

виробництва м'яса досягли рівня в 2,4 млн. т. Щодо виробництва молока, то

обсяги мають негативну тенденцію до скорочення. Загалом у 1990 році виробництво молока складало 24,5 млн. т, а у 2023 році – 7,8 млн. т. Обсяги

виробництва яєць скоротилися до 14,1 млн. шт у 2021 році, а виробництво вовни – до 1,5 тис. т у 2021 році.

НУБІП УКРАЇНИ

Таблиця 2.6

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва за 1991-

2022 роки

Роки	Виробництво основних видів продукції тваринництва			
	м'ясо (у забійній масі), тис. т	молоко, тис. т	яйця, млн. шт	вовна, т
1990	4357,8	24508,3	16286,7	29804
2000	1662,8	12657,9	8808,6	3400
2010	2059,0	11248,5	17052,3	4192
2011	2143,8	11086,0	18689,8	3877
2012	2209,6	11377,6	19110,5	3724
2013	2389,4	11488,2	19614,8	3520
2014	2359,6	11132,8	19587,3	2602
2015	2322,6	10615,4	16782,9	2270
2016	2323,6	10381,5	15100,4	2072
2017	2318,2	10280,5	15505,8	1967
2018	2354,9	10064,0	16182,0	1908
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734
2020	2477,5	9263,6	16167,2	1573
2021	2438,3	8713,9	14071,3	1497
2022	2206,7	7767,7	11921,8	1237

Джерело: складено автором за [23].

Тенденції до зниження виробничих обсягів тваринництва простежується і в період 2019-2021 роки (до широкомасштабного вторгнення), що загалом вказує на скорочення галузі тваринництва у виробничих потужностях сільськогосподарських підприємств та їх переорієнтацію до виробництва рослинних культур. Загалом протягом 1990-2022 років скорочення складо:

– виробництва м'яса – на -49,36%;

– виробництво молока – на -68,31%;

– виробництва яєць – на -26,8%;

– виробництво вовни – на -95,85% (рис. 2.6).

НУБІП УКРАЇНИ

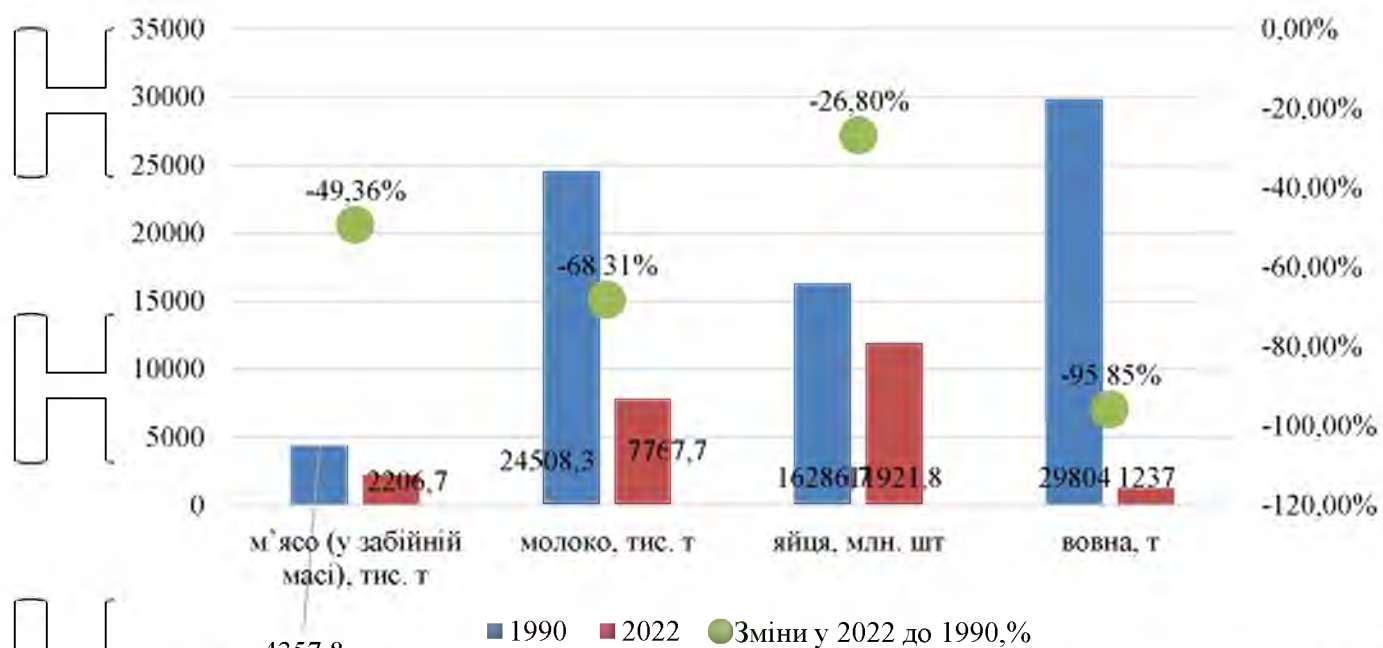


Рис. 2.6. Обсяги скорочення виробництва основних продуктів

тваринництва України у 1990-2022 роках

Джерело: складено автором за [23].

Аналізуючи економічні рахунки індустрії сільського господарства (рахунок виробництва та рахунок утворення доходу – Додаток Б) за статистичними даними Державної служби статистики України [8], необхідно відзначити, що у 2020 році обсяги випуску продукції рослинництва у фактичних цінах досягли рівня в 811,1 млрд. грн., що перевищує значення даного показника у 2011 році (172,7 млрд. грн.) у 4,7 рази (рис. 2.7). Також простежуємо збільшення вартісного виразу випуску продукції тваринництва із 76,3 млрд. грн у 2011 році до 243,6 млрд. грн у 2022 році, тож загальне зростання за період відбулося у 3,2 рази. А загальний обсяг випуску продукції сільськогосподарськими підприємствами України збільшився за період 2011-2021 роки із 249 млрд. грн до 1,3 трлн грн із наступним скорочення внаслідок активізації військових дій до 1,0 трлн грн у 2022 році. Тож, загальне зростання вартісного виразу виробництва продукції рослинництва та тваринництва протягом 2011-2022 року досягло збільшення в 4,2 рази.



Рис. 2.7. Обсяги випуску продукції рослинництва та тваринництва за 2011-2022 роки, млрд. грн.

Джерело: складено автором за [8].

На рис. 2.8 представимо зміни структури сільського господарства України за обсягом випуску у гривнях.

Аналізуючи зміни у вартісній структурі сільського господарства необхідно відмітити, що переважна частка сільськогосподарської продукції генерується рослинництвом. Так, у 2011 році продукція рослинництва складала 69% загального випуску сільськогосподарської продукції. Протягом 2011-2016 років відбувалося активне зростання частки рослинництва до 75%. Вже із 2016 року ми простежуємо стабілізацію розподілу випуску продукції рослинництва на рівні 77-78% до 2021 року. У 2021 році продукція рослинництва вже складала 82% загального випуску сільськогосподарської продукції із зниженням у 2022 році до 77%.

Такі зміни пояснюються тим, що для реалізації рослинних культур Україна знайшла ринки збуту, які дозволяли посилювати експортний потенціал сільськогосподарських підприємств. І загалом Україна сформувала стійкий

образ житниці Європи, що дозволило успішно конкурувати на ринках зерна та олійних продуктів.

НУБІП України



Рис. 2.8. Динаміка вартісної структури сільськогосподарського виробництва України за 2011-2022 роки

Джерело: складено автором за [8].

НУБІП України

Аналізуючи регіональну структуру сільськогосподарського виробництва України, необхідно відзначити нерівномірність його розвитку, що зумовлено специфікою географії України (табл. 2.7).

НУБІП України

Таблиця 2.7
Регіональний розподіл обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції (останні дані Державної служби статистики), млрд. грн.

Області	Роки									Зміни у 2021 до 2014 року	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	+/-	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Україна	210,2	357,4	397,3	447,5	516,2	550,1	602,0	910,3	700,1	333,2	
с	17,5	31,1	35,7	31,4	35,9	38,2	36,0	55,8	38,3	218,9	
Волинська	2,6	4,8	5,5	6,6	8,6	8,6	11,3	14,2	11,6	446,7	
Дніпропетровська	13,4	22,0	24,6	24,2	26,8	27,4	31,4	43,5	30,1	223,6	
Донецька	6,6	8,8	9,1	11,1	11,4	2,4	15,3	18,8	12,2	184,2	
Житомирська	4,1	6,9	10,9	12,1	13,1	7,7	18,8	21,8	17,7	430,8	

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Закарпатська	0,4	0,7	0,9	1,5	1,8	1,4	1,6	2,4	2,0	580,5
Запорізька	7,5	13,1	15,4	17,6	16,5	18,5	23,4	29,4	21,9	289,9
Івано - Франківська	3,3	4,3	10,5	7,9	7,0	7,6	9,0	9,0	3,7	71,0
Київська	17,8	28,7	31,6	36,0	46,0	48,4	47,2	62,9	45,2	254,3
Кіровоградська	10,4	21,4	20,6	21,2	25,6	29,8	32,0	40,8	30,4	292,7
Луганська	3,2	4,9	7,3	8,4	8,9	9,3	11,9	13,5	10,3	324,5
Львівська	6,7	8,5	7,7	11,4	19,0	21,7	22,4	27,3	20,6	305,4
Миколаївська	7,4	13,2	15,1	16,9	18,2	19,9	20,2	31,0	23,6	319,9
Одеська	9,0	15,0	18,2	22,4	25,7	23,5	16,0	33,4	24,4	270,4
Полтавська	17,1	34,9	39,2	39,0	35,8	40,1	45,2	56,5	39,4	230,7
Рівненська	4,3	5,4	5,8	6,5	7,9	8,3	9,4	15,5	11,2	259,6
Сумська	8,0	16,0	16,2	20,8	24,0	26,9	33,9	41,9	33,9	423,6
Тернопільська	7,6	10,4	11,5	14,7	18,1	18,8	22,3	29,8	22,2	293,4
Харківська	12,1	19,9	21,8	24,8	26,3	28,2	36,6	45,2	33,1	272,5
Херсонська	7,7	11,8	14,6	16,2	17,9	16,6	20,4	32,4	24,7	324,7
Хмельницька	11,8	19,9	18,0	24,3	29,3	28,2	31,7	45,1	33,3	282,0
Черкаська	12,5	22,0	23,8	26,5	31,2	33,7	34,9	46,2	33,8	271,2
Чернівецька	1,9	2,5	2,4	2,9	3,4	3,3	4,0	4,6	2,6	135,5
Чернігівська	9,4	19,7	19,7	26,5	31,1	34,7	40,0	159,6	150,2	1590,2
м. Київ	3,8	11,4	11,3	16,6	27,0	27,0	27,3	29,5	23,7	409,7

Джерело: [13]

Найбільші обсяги реалізованої сільськогосподарської продукції відмітимо у Вінницькій, Київській та Чернігівській областях. При цьому найбільше зростання протягом 2014–2021 років відбулося в Чернігівській області, яка по суті у 2021 році посіла лідерську позицію серед інших регіонів України. Значне зростання також простежується у Київському, Дніпропетровському, Вінницькому, Полтавському, Кіровоградському регіонах.

Регіональна структура сільського господарства України у 2021 році (за останніми оприлюдненими даними Державної служби статистики) за рівнем обсягів реалізованої продукції представлена на рис. 2.8

Тож, як бачимо, 40% обсягів реалізації сільськогосподарської продукції України забезпечується 4 областями: Чернігівською (18%); Київською (7% та 3% м. Києвом); Полтавською (6%); Вінницькою (6%). Отже, це провідні регіони розвитку сільського господарства України.

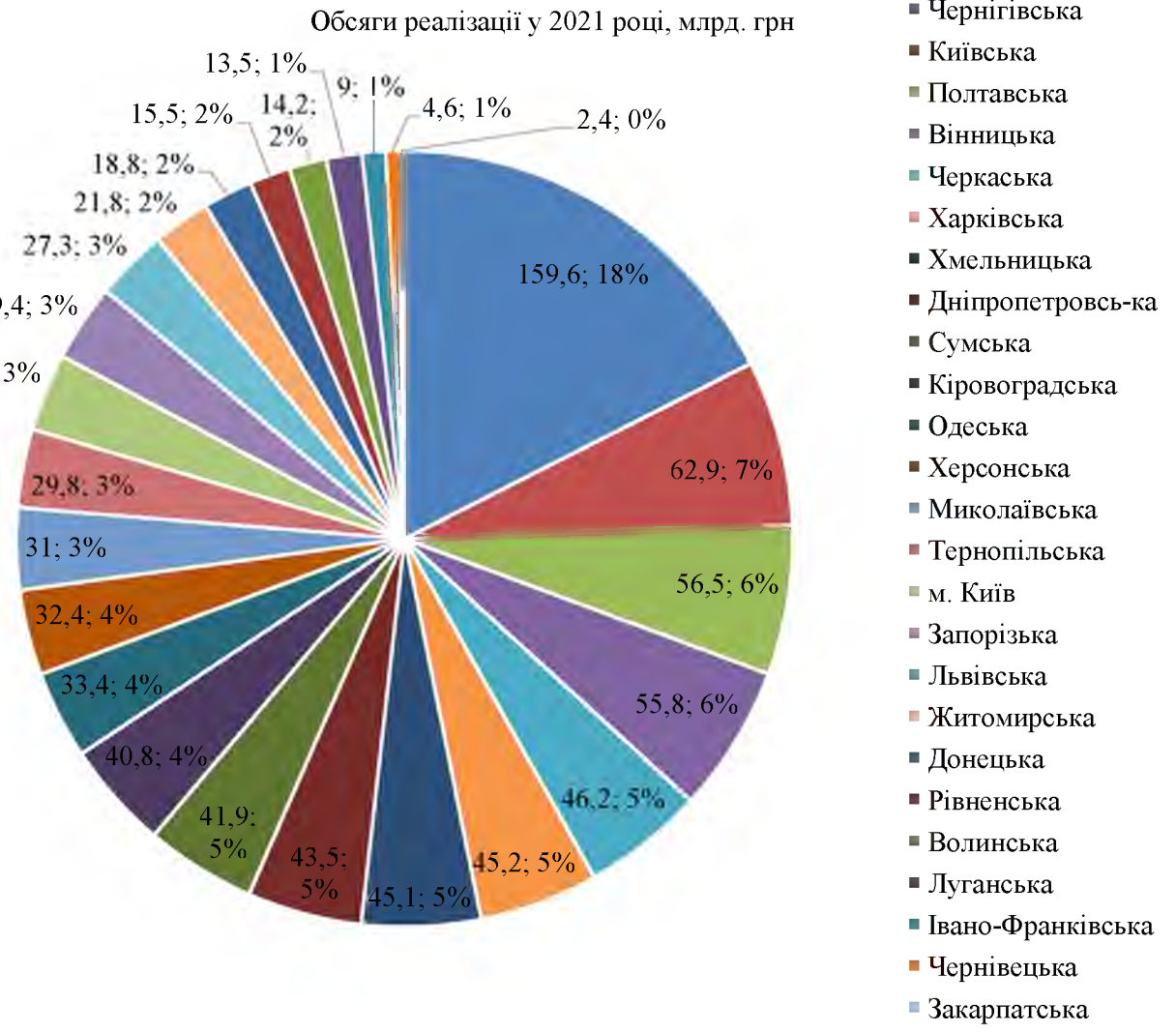


Рис. 2.9. Регіональна структура сільського господарства України у 2021 році за обсягами реалізації
 Джерело. складено автором за [13].

Проведений аналіз дозволяє підсумувати, що в Україні активно розвивається рослинництво, що стає основною експортної спеціалізації України у світовому господарстві. Україна займає домінуючі позиції в експорті продуктів із соняшнику та зернових культур. Натомість тваринництво поступово втрачає свої позиції, а його частка у структурі сільського господарства скорочується до 20,23%. У регіональній структурі провідними є Чернігівська, Київська, Полтавська та Вінницька області, сільське господарство у яких стрімко розвивається.

2.3. Основні проблеми аграрної політики України

Далі оглянемо показники рентабельності виробничих процесів сільського господарства. Для цього на рис. 2.10 розрахуємо, керуючись статистикою економічних рахунків Державної служби статистики, показник операційної рентабельності як відношення чистого поточного прибутку до загального випуску продукції та проаналізуємо зміни показника у динаміці.



Рис. 2.10. Динаміка операційної рентабельності випуску сільськогосподарської продукції за 2011-2021 роки

Джерело: складено автором за [8].

Аналізуючи операційну прибутковість сільського господарства України, необхідно відмітити, що у 2011 році цей показник склав 32,2%. Протягом 2012-2014 років спостерігалось зниження показника до 29,7%. Із 2014 року простежується зростання операційної рентабельності до рівня в 34,2% у 2016 році. І протягом 2016-2019 років відбувалось поступове скорочення операційної

прибутковості сільськогосподарських підприємства до рівня 27,8%. Значне зростання сільського господарства України спостерігається у період 2020-2021 років. Про це свідчить і збільшення обсягів реалізації у вартісному виразі до 874,4 млрд. грн. у 2020 році і до 1337,8 млрд. грн. у 2021 році; і збільшення обсягів чистого поточного прибутку до 253,4 млрд. грн у 2020 році та до рекордних 401,3 млрд. грн. у 2021 році. Тож до початку 2022 році українські аграрії потужно розвивали галузь, посилювали конкурентоспроможність української продукції на світових ринках, оптимізували власні бізнес-моделі.

На світовому рівні агровиробники стурбовані зміною клімату та політикою «озеленення», яка кидає виклик традиційному способу ведення сільського господарства, зростанням населення, збільшенням попиту на продукти харчування та змінюючимися перевагами споживачів у відношенні рослинної дієти. Оскільки Україна бореться за життя під час безпрецедентного нападу на її незалежність з боку РФ, важливо розмістити очікування щодо її рослинництва на карті глобального постачання продовольства та торгівлі. У попередньому розділі з'ясовано, що країна є одним із провідних експортерів насіння пшениці, кукурудзи, ячменю та соняшнику у світі. За останнє десятиліття Україна постачала близько 10% світового експорту пшениці, 15% кукурудзи та ячменю та понад 50% соняшникової олії. Оскільки війна РФ в Україні триває, аграрний сектор України втрачає ресурси для відновлення. Фінансові та трудові витрати посилюються у 2023 році і у разі продовження війни посилюватимуться і надалі. Згідно з результатами моделювання KSE, деякі галузі не досягнуть довоєнного рівня навіть після семи років миру. Очікується, що за умови впливу ринкових сил сектори соняшнику, ячменю та пшениці відновляться до 2040 року. До 2050 року, згідно з поточними тенденціями світового ринку та рівнем руйнувань, спричинених війною, очікується відновлення секторів кукурудзи, жита, вівса та ріпаку, очікується зростання пшениці, ячменю та соняшнику, тоді як виробництво сої, здається, значно впаде. Це означає, що Україні може знадобитися до 20 років, щоб відновити свою силу

в сільському господарстві після руйнувань, завданих російськими військовими атаками [54].

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну триває вже майже 1,5 роки. Це має руйнівний вплив на життя людей, економіку та продовольчу

безпеку в усьому світі. Ціни на продовольчі товари все ще дуже високі: «Індекс

цін на продовольчі товари FAO, який відстежує щомісячні зміни міжнародних

цін на продовольчі товари, які зазвичай торгуються, у квітні 2023 року склав у середньому 127,2 пункту, що на 0,6 відсотка більше, ніж у березні. На цьому рівні

індекс був на 19,7% нижчим за свій рівень у квітні 2022 року, але все ще на 5,2%

вище, ніж у квітні 2021 року, при цьому багато країн зіткнулися з високою

інфляцією цін на продовольство, високою інфляцією майже у всіх країнах із

низьким і із середнім рівнем доходу, та рівнем інфляції вище 5% у 94,1% країн з

низьким рівнем доходу. 86% країн із доходом нижче середнього та 93,0% країн

із доходом вище середнього переживають двозначну інфляцію. Крім того, 87,3%

країн з високим рівнем доходу відчують високу інфляцію цін на продукти

харчування. Найбільше постраждали країни Африки, Північної Америки,

Латинської Америки, Південної Азії, Європи та Центральної Азії. У реальному

вираженні інфляція цін на продовольство перевищила загальну інфляцію

(виміряну як річна зміна загального ІСД) у 88,8% із 160 країн. Для яких FAO

вимірює як ІСД продовольства, так і загальний індекс ІСД. Однак станом на

кінець 2022 року IFPRI стверджує, що великої продовольчої кризи вдалося

запобігти завдяки Чорноморській зерновій ініціативі, збільшенню глобальних

гуманітарних зусиль для пом'якшення наслідків війни та рекордним урожаям

пшениці в Канаді, Європейському Союзі. Оскільки світ бореться з кризою

шляхом зростання виробництва в інших регіонах та експортної ініціативи в

Україні, майбутнє українського сільського господарства виглядає все менш

красивим, чим довше триває війна. І, якщо посівна 2022 року пройшла з

ресурсами, накопиченими в 2021 році, то 2023 і наступні виробничі сезони мають

значно менше доступних коштів [54].

Понад 170 000 квадратних кілометрів території України залишаються небезпечними через наслідки війни та окупації, такі як міни та нерозірвані снаряди. У цих умовах посівна проводитиметься лише на звільненій території

України, оскільки в першу чергу розмінюються об'єкти критичної інфраструктури, а аграріям залишається тільки чекати, бо їхні поля пустують.

Найбільше від мін постраждали деокуповані частини Херсонської, Миколаївської та Харківської областей. Окупанти свідомо мінують українські поля, щоб нашкодити галузі та підірвати продовольчу безпеку.

За даними українського аграрного міністерства, цього року не буде засіяно

близько 24% землі, а це майже сім мільйонів гектарів – або 17 мільйонів гектарів

[14]. Україну чекають найскладніші посівні сезони за історію її незалежності, особливо для територій, нещодавно звільнених від російської окупації, наслідки

якої відчуватимуться ще довго після закінчення війни. Це створює складну ситуацію із невизначеним майбутнім для аграріїв на звільнених територіях.

Найбільший виклик більшості аграріїв України, звести грошові потоки з робочим бюджетом на посівну 2023 року. Через низькі ціни на реалізацію зернових і технічних культур у 2022 році більшість сільськогосподарських

компаній реалізували невелику кількість продукції власного виробництва –

виключно для забезпечення нагальних потреб. Більшість продукції залишилася на складах для реалізації. Відповідно, фінансова звітність компаній за 2022 рік виглядає менш привабливо, ніж у попередні роки, тому отримати кредит у банку

також складніше для підприємства. Зважаючи на звітність, банки вважають ризикованим кредитувати клієнта, який не приносить прибутку. Розрахунок

лімітів кредитування здійснюється автоматично, за заданими параметрами, включаючи прибуток за певний період. Алгоритми, за якими банки приймають кредитні рішення, не враховують особливо специфіку сільськогосподарських

підприємств, ані умови, характерні для воєнного часу [58].

Також через брак фінансів змінився порядок підготовки до посівної. Якщо до війни селяни закуповували насіннєвий матеріал завчасно восени, то тепер заковують його навесні, перед сівбою в очікуванні послаблення цін, які зросли

в середньому на 15-20%. До того ж на прибутки особливо вплинула руйнація логістичних маршрутів через війну. Дрібні фермери перевозили свою продукцію через місцевих транспортників, які вантажили її на поїзди, що прямували до портових міст Одеси чи Миколаєва, що на півдні України. Звідти зерно на баржах відпливало до світових торгових шляхів. Тепер, коли регулярні залізничні та морські перевезення порушені через російську окупацію півдня України та часткову блокаду її територіальних вод, логістика значно подорожчала. Якщо транспортування українського зерна на ринок морськими шляхами коштувало виробникам в середньому 35 доларів за тону, то транспортування зерна автомобільним транспортом може коштувати до 100 доларів за тону. Влада України та міжнародні партнери вживають усіх необхідних заходів для успішного експорту зерна за кордон. Незважаючи на зусилля української влади та міжнародних партнерів щодо підтримки торгівлі, росія продовжує нав'язувати свою військово-морську присутність у територіальних водах України та затримувати комерційні судна для позаконної «інспекції». Ці акти агресії, хоч і знаходяться далеко від поля бойових дій, мають значний вплив на українських виробників і торговців агрокультурами. Водночас ДП «Укрзалізниця» активно розвиває співпрацю з європейськими залізницями для налагодження прямих перевезень вантажів з України до Європи. Але транзитні шляхи через сусідні країни наразі теж під загрозою повного блокування, адже румунські, польські, болгарські фермери протестують проти ввезення на їхню територію дешевої української сільськогосподарської продукції. Така ситуація створюється через те, що надлишок пропозиції на ринку фактично змушує українських сільгоспвиробників продавати свою продукцію за низькими цінами, які навіть не покривають витрат на їх виробництво [58].

На початку 2023 року багато аграріїв планували свій посів, роблячи ставку на олійні культури, але світові котирування демонструють падіння цін на ріпак, соняшник, сою. Порівняно з технічними культурами низькі ціни реалізації зернових у 2022-2023 фінансовому році вже вплинули на структуру посівів у 2023 році, зменшили частку ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

зменшення частки ринку зернових. У 2023 році можливе

перевиробництво технічних культур, і, як наслідок, зниження цін на їх реалізацію. Також можливий дефіцит зерна.

Зважаючи на вищенаведене виділимо основні проблеми сільського господарства України:

- 1) триваючі активні військові дії;
- 2) значне замінювання сільськогосподарських угідь, втрата землі, техніки та обладнання;
- 3) заміщення експортних поставок України Канадою та країнами ЄС;
- 4) руйнація логістичних маршрутів через війну;
- 5) ембарго на продукції із України Польщі, Румунії та Словаччини;
- 6) інфляція;
- 7) зростання цін на імпортований посівний матеріал та добрива;
- 8) брак грошових коштів;
- 9) недоступність кредитування;
- 10) зниження світових цін на продукції;
- 11) напружені зернові коридори тощо.

Зважаючи на вищенаведене основними проблемами, які потребують вирішення у короткостроковій перспективі в межах аграрної політики України є:

- 1) забезпечення продуктової безпеки України в умовах триваючої війни;
- 2) досягнення домовленостей щодо логістики агропродукції;
- 3) підтримка сільгоспвиробників: розробка механізмів доступного кредитування та податкові пільги.

Як бачимо сучасні основні проблеми аграрної політики України передусім пов'язані із впливом війни на сектор. Складним питаннями є заміновані землі, втрата землі, обладнання, врожаю та напружені зернові коридори, які були лише частиною викликів, з якими зіткнулися українські аграрії у 2022-2023 рр., і наступний сільськогосподарський рік має бути не менш напруженим для аграрного сектора України. Тим не менш, збереження продовольчої безпеки є надважливою метою.

Висновки до другого розділу

Україна посідала й надалі посідає значне місце у сільському господарстві світу, не зважаючи на повномасштабну війну та окупацію регіонів важливих для аграрного сектору країни. Саме сільське господарство має найбільшу частку ВВП серед інших галузей економіки. Близько 41 % припадає на експорт саме аграрної продукції, виробленою Україною. Основними культурами для експорту є такі продукції: зернові, олії, олійні культури та макуха, тверді відходи від видобутку рослинних жирів та олій. Основні країнами-імпортерами української аграрної продукції є Китай, Індія, Нідерланди, Єгипет та Туреччина.

До 2022 року Україна була одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграла вирішальну роль у постачанні насіння олійних культур і зерна на світовий ринок. Варто зазначити, що найбільшими ринками у 2021 році були Китай (48%), Європейський Союз (25%) і Туреччина (7%).

Повномасштабне вторгнення росії спричинило багато руйнувань для аграрної галузі України. Заблокованих аграрні підприємства, що були на окупованій території, загально масштабна мобілізація, блокування суден з зерном, мінування полей призначені для ведення сільського господарства, викрадення сільськогосподарської техніки – це та інші проблеми постали перед аграрним сектором України. Станом на червень 2022 року Продовольча та сільськогосподарська організація ООН підрахувала, що війна коштувала українському сільському господарству від 4 до 6 мільярдів доларів. Наприклад, Асоціацією «Український клуб аграрного бізнесу» було запущено електронну платформу для збору інформації про завдані збитки аграрному сектору України від війни з росією. Оцінка та фіксація завданих збитків – це важливий етап для відбудови аграрного потенціалу держави.

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід підтримки сільського господарства: розвиток сільського господарства, забезпечення продуктової політики, збільшення експортного потенціалу

Спостерігаючи сьогодні на проблеми транзиту українського зерна, необхідно відмітити потужну державну підтримку польських фермерів.

Власне у Польщі сільські та сільськогосподарські території займають 85% і 57% території країни відповідно. У сільській місцевості проживає приблизно 15 мільйонів людей, що становить 38% від загального населення Польщі. По всій країні налічується приблизно 1,4 мільйона дрібних та середніх ферм. Основними галузями є молочне, зернове, свинарство, птахівництво та садівництво. Сільське господарство в Польщі характеризується великою часткою господарств невеликого економічного розміру та існує значна різниця в доходах. Польський стратегічний план Спільної сільськогосподарської політики (ССП) підтримуватиме сталий розвиток ферм, переробного сектору та покращення умов життя та праці в невеликих сільських районах. NSRF також підтримуватиме стійкі, кліматичні та екологічні методи землеробства, які захищають воду, ґрунт і повітря, а також біорізноманіття. Це заохочуватиме стале виробництво та використання енергії. Заплановано посилити економічне різноманіття, включно з біоекономікою. Наукові та інноваційні рішення, в тому числі цифрові, будуть поширені та впроваджені, усуваючи перешкоди для розвитку сільської місцевості [50].

Бюджет стратегічного плану в Польщі становить понад 25 мільярдів євро на 2023-2027 роки, з яких більше 17 мільярдів євро виділяються на прямі виплати після передачі 30% з другого рівня. Асигнування другого рівня становить близько 8 мільярдів євро. Оскільки інструментами, які покращують дохід

фермерів, є прямими виплатами, польський уряд вирішив посилити їх, перевівши кошти з другого рівня до першого рівня. Тож приблизно 8 мільярдів євро заплановано на підтримку базового доходу на 2023-2027 роки, що становить 47,36% пакета прямих виплат. Орієнтовне покриття складатиме близько 118 євро/га [50].

У випадку Польщі пріоритет у підтримці сільськогосподарської діяльності згідно Стратегічного плану надається малим та середнім фермерським господарствам із площею до 25-30 га. Отже, перерозподільний платіж призначений для господарств площею до 50 га, але підтримка буде виплачуватися максимум до 30 га – тобто найбільше виграють господарства з площею 30 га (за середньою оплатою за гектар) від цього виду оплати. Загалом заплановано близько 2 мільярдів євро на перерозподільні виплати між 2023 і 2027 роками, що становить 11,57% пакета прямих виплат [50].

До того ж влада Польщі встановлює ряд заходів, щоб заохотити фермерів прийняти проєкологічні методи ведення сільського господарства. Найважливіше те, що в компоненті I екосхеми – це схеми добровільних платежів для фермерів, які впроваджують екологічно та кліматично сприятливі практики, які виходять за рамки вимог, встановлених перехресною відповідністю. Цей інструмент створений для максимальної реалізації екологічних переваг, водночас заохочуючи фермерів до активної участі у впровадженні заходів із захисту довкілля та клімату. Багаторічні проєкологічні зобов'язання Другого рівня є найамбітнішим елементом зеленої архітектури ССП Польщі. Вимоги до цих дій виходять за рамки перехресної відповідності та відповідного національного законодавства та законодавства ЄС і не збігаються з рядом практик, охоплених екосхемами. Для фермерів вони будуть добровільними. Серед запланованих багаторічних агрокліматичних та екологічних втручань є:

- захист цінних середовищ існування та видів, що перебувають під загрозою зникнення;
- збереження цінних середовищ існування та видів, що перебувають під загрозою зникнення;

– екстенсивне використання луків і пасовищ;
 – збереження садів традиційних сортів плодкових дерев,
 – багаторічні квіткові смуги;

– збереження генетичних ресурсів рослин у сільському господарстві,
 збереження зникаючих генетичних ресурсів тварин у сільському господарстві;

– молоді сади традиційних сортів;
 – інвестиції, які допоможуть пом'якшити зміну клімату та підтримувати та покращувати екологічну стабільність лісових територій, пов'язуючи, серед іншого,

– фрагментовані лісові комплекси на компактні та суцільні ландшафтні структури, так звані екологічні коридори;

– створення лісонасаджень, деревних насаджень та агролісомеліораційних систем, що матиме значний вплив на водоутримання в ґрунтовому профілі та покращення якості води [50].

Польський ЄСП передбачає максимальну ставку для сполучених платежів, яка становить 15%. Сектори, які отримають пов'язаний платіж: утримання корів, розведення молодняку великої рогатої худоби; утримання вівців та коз; вирощування цукрового буряку, хмелю, льону, волокна коноплі, полуниця,

томатів, виробництво крохмалю картопляного, виробництво кормових культур та зерна бобових. Крім того стратегічний план передбачає інвестиційну підтримку для стартапів строком від 2 і до 5 років. Хоча вікова структура фермерів у Польщі сприятлива порівняно з іншими країнами-членами ЄС, частка

молодих фермерів у загальній кількості керівників господарств, як і в інших країнах-членах ЄС, зменшується. На цю програму у період з 2023 по 2027 рік на виплати Рівня І заплановано приблизно 185,3 мільйона євро, що становить 1,07% пакета прямих виплат [50].

На противагу польському досвіду далі розглянемо французьку політику підтримки сільського господарства. Так, Французьке сільське господарство характеризується великою диверсифікацією завдяки різноманітності ландшафтів, клімату та ґрунту, що знаходяться на його території. Вартість

французького сільськогосподарського виробництва є однією з найвищих у ЄС і становить 72,9 мільярда євро. Секторами з найвищою вартістю виробництва є вино (13,2%), молоко (13,1%), зернові культури (13%) і велика рогата худоба (9,9%). Сільськогосподарський сектор має історичну структуру, з найбільшою кількістю визнаних організацій виробників у ЄС (724). Наприклад, 80% виробництва молока і 50% виробництва фруктів і овочів покривається організацією виробника (визнаною чи ні). Площа сільськогосподарських угідь Франції становить приблизно 28 мільйонів га, що становить приблизно половину всієї її території. У Франції налічується близько 456 000 ферм із середнім розміром 69 га та близько 708 170 фермерів дрібніших за розміром. 28% французів проживають переважно в сільській місцевості, яка займає 329 457 км². Стратегія розвитку сільського господарства Франції (CAP) спрямована на забезпечення продовольчої безпеки шляхом підвищення сталої конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора, створення доданої вартості, підвищення стійкості ферм та обмеження використання ресурсів. План сприяє досягненню цілей Зеленої угоди та вуглецевої нейтральності, сприяючи диверсифікації ферм, збереженню постійних пасовищ, виробництву рослинного білка, агроєкології та органічному землеробству. Він поєднує національні та регіональні елементи, надаючи підтримку фермерам і сільській місцевості з урахуванням регіональної специфіки [39].

Франція посилює підтримку доходів фермерів як систему безпеки, водночас забезпечуючи певний рівень конкурентоспроможності та виробництва, а також інвестиційну спроможність фермерів. На 2023-2027 роки фінансова підтримка аграріїв є більш адресною та справедливою. З одного боку, буде впроваджено новий механізм, який поступово гармонізує підтримку доходів фермерських господарств, який базується на виплатах за гектар по всій країні. Крім того, Франція виділить близько 3,5 млрд євро на перерозподільний платіж, який посилить підтримку доходів малих і середніх фермерських господарств. Крім того, французький план надає додаткову підтримку секторам, які зазнають труднощів, і підвищує стійкість сільського господарства в цілому. Наприклад,

15% бюджету прямих платежів призначено для підтримки окремих секторів, пов'язаних із виробництвом. Цей вид підтримки здебільшого націлений на сектори тваринництва, вирощування білкових рослин і змішаного рослинництва та тваринництва. Сектори овочівництва та фруктів, бджільництва, вина та оливкової олії також отримують вигоду від спеціальної підтримки для фінансування специфічних потреб сектору, таких як інвестиції, консультативні послуги, навчання, просування та комунікаційна діяльність. Щоб підвищити доходи та конкурентоспроможність фермерів, План заохочуватиме співпрацю всередині секторів, короткі ланцюжки постачання та підвищення якості та

доданої вартості продукції шляхом, наприклад, Загалом Франція популяризує практики, які сприяють боротьбі зі зміною клімату, захисту природних ресурсів і біорізноманіття. Понад 86% сільськогосподарських площ відповідатимуть хорошим сільськогосподарським та екологічним умовам, таким як встановлення

буферних смуг уздовж водотоків, утримання постійних пасовищ або забезпечення мінімального ґрунтового покриття в чутливі періоди. Це доповнюється заходами, призначеними для винагородити фермерів, які зобов'язуються впроваджувати більш амбітні практики. Наприклад, фермери, які впроваджують методи, які обмежують ерозію ґрунту або зберігають органічні

речовини, такі як ґрунтовий покрив або диверсифікація культур, можуть отримати додаткову підтримку. Очікується, що понад 74% сільськогосподарських угідь використовуватимуть таку практику. Щоб зберегти та захистити біорізноманіття, План сприяє включенню та підтримці

ландшафтних особливостей на фермах. Він також підтримує практику захисту конкретних і багатих територій, таких як рисові поля, солончаки або водно-болотні угіддя. Зменшення або заборона використання пестицидів, адаптоване внесення добрив і управління випасом є одними з практик, які можуть бути винагороджені [39].

Франція прагне подвоїти сільськогосподарські площі від органічним землеробством до 2027 року, щоб досягти 18% від загальної сільськогосподарської площі. Для досягнення цієї мети підтримку переходу на

органічне землеробство збільшено на 90 мільйонів євро, що на загальну суму становить 340 мільйонів євро на рік. Крім того, екосхеми стимулюватимуть фермерів до впровадження екологічних та кліматичних практик. Французька екосхема й надалі винагороджуватиме органічні ферми на найвищому рівні [39].

Як бачимо, Франція запроваджує більш раціональну та виважену політику підтримки аграрних виробників порівняно із Польщею, яка надається більш адресно.

Ще однією країною досвід якої необхідно розглянути є Німеччина, зважаючи на її потужний експортний потенціал на світових ринках. Кліматичні,

аграрні, соціальні та сільські умови в регіонах Німеччини (Землі) відрізняються. Таким чином, сільськогосподарський сектор країни охоплює різні структури господарств, починаючи від вузькоспеціалізованих ферм до сімейних

ферм у гірських районах. Понад 57% території займають сільськогосподарські угіддя, а 30% займають ліси. Молоко, зернові, а також овочі та продукти

садівництва є найважливішими секторами з точки зору вартості продукції. Сільське господарство Німеччини орієнтоване на ринок, а певні сектори дуже орієнтовані на експорт. Переважно сільські райони займають 39%, а проміжні –

50% території країни. У Німеччині налічується понад 276 000 ферм із середнім

розміром близько 61 га. Близько 40% фермерів мають вік 55 років і старше, тоді як 7% молодше 35 років. Майже 13 мільйонів людей проживають переважно в сільській місцевості, що становить 16% населення, тоді як 41% проживає в проміжних регіонах [40].

Стратегія розвитку сільського господарства Німеччини (CAP) спрямована на забезпечення стійкої конкурентоспроможності та стійкості ферм і, водночас, на покращення захисту природних ресурсів і клімату. Він також спрямований на підвищення якості життя в сільській місцевості шляхом інвестицій, передачі знань та інновацій. Німеччина розробила стратегію, яка поєднує національні та

регіональні елементи. Це забезпечить підтримку фермерам по всій країні за допомогою справедливого підходу, враховуючи при цьому особливості земель. Законодавчі чи фінансові інструменти на національному та або регіональному

рівнях, які доповнюють дії Плану CAP, повинні бути взяті до уваги для повної картини. Основна мета плану CAP полягає в тому, щоб продовжувати підтримувати дохід ферм, щоб зберегти життєздатність ферм і сектор привабливим для фермерів, щоб забезпечити продовольчу безпеку та сприяти досягненню екологічних і кліматичних цілей. Щорічно понад 2,5 мільярда євро

на підтримку базового доходу виділяється на 16,9 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь. Це доповнюється заходом, спрямованим на більш справедливий розподіл підтримки доходу. Малі та середні фермерські господарства отримують вигоду, зокрема, від перерозподілу підтримки від

великих господарств у вигляді додаткової виплати до 60 га на фермера. Багато з цих ферм також розташовані в гірських районах та інших районах, де природні обмеження роблять землеробство особливо обтяжливим. Конкретне

фінансування у розмірі майже 1 мільярда євро призначено для підтримки фермерських господарств у цих регіонах. Щоб підвищити конкурентоспроможність і зменшити вплив сектора на клімат і навколишнє середовище, фермери отримують підтримку для здійснення інвестицій, а також будуть надані спеціальні схеми підтримки для секторів овочівництва та фруктів, бджільництва, вина та хмелю. Крім того, дві нещодавно запроваджені (спільні)

схеми підтримки спеціально спрямовані на сектори тваринництва, вівців і кіз, щоб запобігти інтенсифікації або припиненню виробництва в цих секторах тваринництва [40]

У той же час Німеччина стикається з серйозними проблемами щодо захисту клімату, якості природних ресурсів і біорізноманіття, які можуть відрізнятися залежно від регіону. Таким чином, у своєму Плані CAP Німеччина зосереджується на пом'якшенні викидів парникових газів, адаптації до наслідків зміни клімату, покращенні якості ґрунту та води та збільшенні біорізноманіття.

Фермери повинні впровадити низку обов'язкових кліматичних та екологічних практик, які були посилені порівняно з попередніми роками, якщо вони хочуть отримати вигоду від повної підтримки доходу. Наприклад, нові вимоги до осушення торфовищ і боліт вводяться з метою захисту цих територій, оскільки

вони є ключовими для зберігання вуглецю. Крім того, фермери та лісівники отримують вигоду від серії схем підтримки – частково на федеральному рівні та частково на рівні земель – для різноманітних практик, сприятливих для клімату та навколишнього середовища, які виходять за рамки обов'язкових стандартів.

Наприклад, План CAP підтримає фермерів у переході на органічне землеробство або продовженні його застосування майже 2,4 мільярда євро. Це зробить важливий внесок у досягнення національної мети Німеччини щодо того, щоб до 2030 року принаймні 30% сільськогосподарських угідь оброблялися органічно, що також залежатиме від інших сприятливих факторів [40].

Отже, пріоритетними напрямками підтримки сільського господарства Німеччини є стимулювання інвестицій та впровадження зелених технологій.

Таким чином, дослідивши моделі підтримки Польщі, Франції та Німеччини, необхідно відзначити, що найбільш прийнятними для українських реалій є французький досвід індивідуальної підтримки агровиробників, інструменти якого не налаштовані на престо субсидіювання, а заохочують та стимулюють розвитку передових сільськогосподарських практик.

3.2. Перспективи підтримки сільського господарства України в умовах відновлення української економіки

У другому розділі визначено, що оскільки війна РФ в Україні триває, аграрний сектор України втрачає ресурси для відновлення, несе фінансові та трудові витрати. Деякі галузі не досягнуть довоєнного рівня навіть після семи років миру. Тому чим швидше настане перемога України над агресивним тоталітарним режимом, тим більше шансів буде в українського агросектору на відновлення.

В умовах повномасштабної війни аграрний сектор піддається впливу наступних загроз для функціонування (рис. 3.1)

Загрози функціонування аграрного сектору, зумовлені війною

Втрата виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора.

Зменшення кількості добрив та засобів захисту рослин

На територіях, де велися активні бойові дії, негативно постраждали сільськогосподарські угіддя

Погіршилося забезпечення сільгосппідприємств технікою

Вихід окремих сільськогосподарських товаровиробників із сільськогосподарської діяльності або зміна спеціалізації через значні економічні втрати.

Втрата частини інфраструктури зберігання та попередньої обробки сільгосппродукції, труднощі збуту продукції на зовнішні ринки

Труднощі з інфраструктурою зберігання зерна.

Рис. 3.1. Загрози функціонування аграрного сектору України, зумовлені війною

Джерело: складено за [2].

Таким чином, триваюча війна зумовлює наступні ризики для подальшого розвитку агросектору України:

1) Втрата виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора. Значна частина сільськогосподарських угідь стала неможливою для ведення сільськогосподарської діяльності через те, що вони або окуповані, або знаходяться під постійним обстрілом, або замінювані, що призводить до скорочення посівних площ.

2) Зменшилась кількість добрив та засобів захисту рослин, що призвело до зниження врожайності сільськогосподарських рослин та погіршення якості земель.

3) На територіях, де велися активні бойові дії, негативно постраждали сільськогосподарські угіддя, якість яких суттєво погіршилась і в подальшому необхідно буде спрямувати значні кошти на відновлення їх активного сільськогосподарського використання. Значні масштаби воєнного забруднення призведуть до виведення з обробітку на невизначений час значних площ землі, призначених для вирощування продуктів харчування. Нині третина українських земель стала зоною ризикованого землеробства [26].

4) Погіршилося забезпечення сільгоспідприємств технікою – комбайни розпродані. У 2022 році порівняно з відповідним періодом 2021 року кількість тракторів зменшилася в 2,4 рази, а тракторів – вдвічі [15], що відбувається на фоні значних фізичних втрат техніки внаслідок бойових дій або її розкрадання окупантами.

5) Вихід окремих сільськогосподарських товаровиробників із сільськогосподарської діяльності або зміна спеціалізації через значні економічні втрати. В результаті війни деякі працівники сільськогосподарських підприємств і фермери були змушені не тільки припинити свою підприємницьку діяльність в аграрному секторі, але й залишити свої домівки. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [22], понад 150 000 фермерів/харчових працівників безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Перспектива відновлення підприємницької діяльності на власній землі є невизначеною, що може спричинити відхід від сільськогосподарської діяльності або зміну спеціалізації. Дрібні виробники, які займалися сезонним виробництвом, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення, але наразі опинилися у скрутному становищі.

6) Втрата частини інфраструктури зберігання та попередньої обробки сільгосппродукції, труднощі збуту продукції на зовнішні ринки. рф навмисне

знищує зерносховища, продовольчі склади, матеріально-технічну інфраструктуру, а також перешкоджає експорту української сільгосппродукції, що зменшує доходи сільгоспвиробників, а в умовах зберігання труднощі через відсутність електроенергії можуть призвести до погіршення якості або навіть втрати частини врожаю. Внаслідок широкомасштабної військової агресії РФ українські чорноморські порти – основний експортний канал вітчизняної агропродукції – були надовго заблоковані (у 2021 році понад 90% зернових та олійні рослини експортувалися морем).

7) Посилено труднощі з інфраструктурою зберігання зерна. Наразі в Україні посилюється дефіцит складських потужностей внаслідок руйнування зерносховищ [2].

Водночас у 2022 р. в умовах повномасштабної війни сільськогосподарський сектор України виявив неабияку стійкість. У той же час 2023-2024 роки будуть не менш складними для аграріїв. Зменшаться посівні площі сільськогосподарських рослин та їх валовий збір. За прогнозом НБУ, урожай зернових у 2023 році становитиме приблизно 46 млн тонн (приблизно на 15% менше, ніж минулого року)[28]. Таке падіння пов'язане зі збільшенням витрат на вирощування сільськогосподарських рослин, а також труднощами збуту продукції. Сільгоспвиробникам необхідно змінити структуру виробництва на користь високорентабельних сільськогосподарських культур (у 2023 р. збільшаться посівні площі олійних культур: ріпаку, сої, соняшнику, а під пшеницею зменшиться [29]), а також відмовитися від вирощування трудомістких культур (насамперед борщівник, ранню сезонну продукцію), що негативно позначатиметься на забезпеченні ними населення країни.

Складна ситуація збережеться у тваринницькому секторі, насамперед через скорочення поголів'я тварин у господарствах населення, зростання собівартості продукції (через повномасштабну війну 64% господарств відчули зростання витрат на утримання худоби [27]) та відсутність фінансових ресурсів у селян для реконструкції зруйнованих тваринницьких приміщень та закупівлі молодняка. На функціонування галузі також впливатиме електропостачання

племінних підприємств, стабільне функціонування якого залежить від систем вентиляції, опалення та живлення, а також охолодження та зберігання продукції.

У разі продовження бойових дій на території України експортні поставки українського зерна за кордон знизяться. Значні обсяги поставок української агропродукції за кордон у 2022 році зумовлені рекордним урожаєм сільськогосподарської продукції у 2021 році (понад 108 млн тонн зерна). У 2022 році загальний урожай сільськогосподарської продукції знизився до 67 млн тонн; очікується, що цього року воно зменшиться ще. Крім того, через переорієнтацію

структури сільськогосподарських угідь на користь олійних культур зменшиться виробництво великотоннажної продукції, призначеної на експорт (кукурудзи, пшениці, ячменю) [2].

Необхідно відзначити, що український агробізнес з часів незалежності йде сировинним шляхом. Це зрозуміло, комфортно і зручно для сільгоспвиробників у короткостроковій перспективі, але не передбачає розвиток економічну модернізацію та розвиток галузі у довгостроковій перспективі. Це проблема не лише воєнного часу, вона гостро проявилася під час кризи. Процедура вирощування зерна, його продажу та реінвестування доходу ефективно працювала роками. Проте без достатнього внутрішнього попиту, українські

аграрії потрапили в пастку залежності від світових цін і міжнародної ситуації. У такому разі пріоритетність глобального експорту є швидшим шляхом до прибутковості, ніж більш стійкі моделі, наприклад, створення «замкнутого циклу» виробничого циклу, у якому надлишки врожаю можуть бути повторно використані в інших частинах ферми, таких як переробка зерна в м'ясо – адже як тільки світовий ринок хитається, прибутковість стає вразливою.

У березні 2023 року український уряд продовжив фінансування аграріїв з попереднього року за програмою «5-7-9», яка пропонує стимули для створення робочих місць і кредити за ковзною шкалою відсоткових ставок до 5%. Із введенням воєнного стану також почалася законодавча ініціатива щодо скасування податку на землю та орендної плати в районах бойових дій. Крім того певні господарства у 2022 році отримало державну підтримку та скористалися

безвідсотковим кредитом під державні гарантії, що суттєво підтримало фінансовий стан господарств [58].

До підтримки аграрного сектору України долучається і міжнародні партнери. Для малих та середніх сільськогосподарських підприємств реалізується програма Агентства США з міжнародного розвитку USAID Agro.

Наприкінці 2022 року USAID провело тендер на закупівлю насіння соняшнику. Програма відновила прийом заявок на забезпечення аграріїв посівним матеріалом кукурудзи Данська рада у справах біженців (DRC) проводить програму спільного інвестування для підтримки сільськогосподарського сектору

України та виробництва продуктів харчування, надаючи грантову підтримку до 20 000 доларів США для проєктів, у яких грантоотримувач вносить 50% бюджету проєкту. Важливим кроком є запровадження на ринку України Системи

аграрних знань та інновацій (AKIC), завдяки якій аграрії зможуть отримати необхідні знання та впровадити аграрні інновації у власне виробництво. Також існує державна платформа Advantage Ukraine, за допомогою якої інвестори з усього світу підтримують український бізнес, зокрема аграрний сектор [58].

Для широкої підтримки на рівні держави доцільним є впровадження моделі французької підтримки агробізнесу. Адже сучасні українські аграрії здатні створити замкнутий цикл виробництва сільськогосподарської продукції. Це формуватиме передумов до створення готового продукту, на який не так сильно вплине ситуація в світі. Крім того, переорієнтація на внутрішній ринок у поєднанні зі стійкими методами ведення сільського господарства, такими як

«замкнутий цикл», є рішеннями, які можуть врятувати українських фермерів від наслідків війни та нестабільності світових ринків. Кадровий дефіцит відчуває і агросектор – багато чоловіків призивають на фронт, особливо це стосується агрохолдингів. Так як великі агрохолдинги не можуть швидко та ефективно реагувати на такі кардинальні зміни, то сімейні ферми могли б бути більш

гнучкими в таких ситуаціях. Тому державі необхідно стимулювати українських аграріїв переходити на так звану французьку модель агробізнесу на основі невеликих сімейних ферм. Сьогоднішня криза водночас відкриває хороші

можливості для сімейних ферм. Рациональним виходом для українського агросектору може стати перехід на французьку модель [58].

Раніше експорт продукції за кордон був привілеєм великих агрохолдингів, але навіть невеликі фермерські господарства можуть реалізовувати свою продукцію на світовому ринку через об'єднання невеликих підприємств у кооперативи. Об'єднавши зусилля, виробники сільськогосподарських культур можуть купувати насіння, добрива та пестициди за нижчими оптовими цінами, ділитися сховищами та технікою, а також продавати свою продукцію разом за справедливими цінами [58].

Враховуючи ситуацію, що склалася, необхідно вирішити наступні основні завдання [2].

1) Забезпечення аграріям умов для виконання всіх необхідних польових робіт. Фермери повинні бути забезпечені насінням і добривами.

2) Сприяння відновленню популяцій тварин та реконструкції тваринницьких комплексів. Кабінету Міністрів України необхідно звернутися до країн-партнерів та міжнародних організацій із проханням запровадити спеціалізовані програми субсидування, спрямовані на закупівлю вітчизняними фермерами молодняку, його вакцинацію, будівництво сімейних племінних ферм, а також забезпечити фінансування таких програм.

3) Продовження зернової ініціативи, продовження терміну її реалізації на рік або до закінчення воєнного стану. Також важливо пошкрити зернову ініціативу на портовий хаб у Миколаєві та включити в угоду можливість імпорту мінеральних добрив до українських портів.

4) Адаптація аграрної політики України до відповідних положень Спільної аграрної політики ЄС, адаптація національного законодавства у цій сфері до вимог щодо вступу України до ЄС. Водночас законодавчі та нормативні акти, які аграріям буде складно реалізувати під час війни, приймати з відстроченим терміном впровадження — після закінчення воєнного стану (а в окремих випадках — із запровадженням адаптаційного періоду для дії деяких положень після закінчення терміну їх дії).

Для України, яка має сприятливі кліматичні умови та значний ресурсний потенціал, земельні ресурси та генетичне різноманіття є важливими складовими національного багатства. Ефективне використання земельно-кліматичних ресурсів у довгостроковій перспективі дозволить Україні формувати конкурентоспроможне сільськогосподарське виробництво. Цьому сприяє зручне географічне розташування України, її помірний клімат, родючі ґрунти, економічний рівень інтенсифікації технологічних процесів у сільському господарстві, екологічна спрямованість на сталий розвиток екосистем.

Враховуючи різноманіття та трансформацію земельних ресурсів, важливо створити рівні умови для всіх учасників сільськогосподарського виробництва: великих агрохолдингів, середнього та малого бізнесу, сімейних ферм, транснаціональних компаній, присутніх на ринку. Потребує розвитку та вдосконалення законодавча база у сфері сталого розвитку екосистем та виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської продукції.

Враховуючи різноманіття та трансформацію земельних ресурсів, важливо створити рівні умови для всіх учасників сільськогосподарського виробництва: великих агрохолдингів, середнього та малого бізнесу, сімейних ферм, транснаціональних компаній, присутніх на ринку. Потребує розвитку та вдосконалення законодавча база у сфері сталого розвитку екосистем та виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської продукції.

Висновок до третього розділу

Підтримка та залучення в інвестицій в аграрний сектор економіки України – є пріоритетним завданням сьогодні. На даному етапі залучено багато міжнародних донорів, зокрема Європейський банк реконструкції та розвитку, Проєкт USAID «Економічна підтримка України», Міжнародний фінансовий банк та інші міжнародні організації. Головне завдання, яке стоїть перед міжнародними донорами – це забезпечення форми співпраці в якій обидві сторони задоволені. Саме сектор дрібних та малих фермерських господарств має вирішальне значення для місцевої зайнятості, вони є основними постачальниками продуктів на місцевому рівні.

На жаль, досягнення успіху у сільському господарстві України, особливо в його корпоративному секторі, попереду із технічним прогресом, збільшенням продуктивності праці та зростанням масштабів виробництва та експорту, призвели до значних соціальних та екологічних втрат всередині країни. Агресія

з боку росії значно ускладнила функціонування великих сільськогосподарських підприємств через порушення логістичних ланцюгів, екологічні катастрофи в корпоративних тваринницьких комплексах, блокування ринків збуту та інші проблеми.

Умови воєнного стану в Україні встановили перед аграрним сектором основне завдання – надійне забезпечення населення країни сільськогосподарською продукцією та продовольством. У цьому контексті фермери, малі та середні господарства відіграли ключову роль у збереженні та розвитку місцевих ринків і ланцюгів постачань продовольства. Отже, практика

свідчить про важливість класичних принципів агроекономічної теорії: стійкість дрібного сільського господарства ґрунтується не лише на економічних перевагах перед великими господарствами, але й на тому, що великі господарства як підприємства для отримання прибутку та ренти, у той час як дрібні господарства

фокусуються на забезпеченні життєвих потреб самих виробників. Селянин-фермер продовжує господарювати навіть у випадку, коли це не приносить йому іншого користування, крім забезпечення себе середньою заробітною платою. Таким чином, дрібне сільське господарство може існувати та розвиватися при значно менших доходах, ніж великі сільськогосподарські підприємства.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

З проведеного дослідження виконано наступні висновки та узагальнення.

1) Основу агровиробничої сфери світового господарства становить сільське господарство, яке проявляється у практиці та науці обробітку ґрунту, вирощування зернових культур і розведення худоби. Сільське господарство – сектор світової економіки, різноманітний та сповнений суперечностей, зважаючи, що на нього припадає порівняно невелика частка світового ВВП. Для України сільське господарство є однією з основних і життєво важливих галузей народного господарства. Сільське господарство передбачає постачання населення продуктами, продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Сільське господарство складається із рослинництва та тваринництва, які у свою чергу поділяється на окремі підсектори. Сільське господарство, здатне постійно забезпечувати їжею та іншими ресурсами зростаюче населення світу, має вирішальне значення для людського існування, а отже, і для будь-якої людської діяльності. Стале сільське господарство поєднує економічні цілі з екологічними вимогами через управління виробничими процесами та ефективне використання природних ресурсів таким чином, щоб задовольнити потреби власників ферм та їхніх сімей, споживачів продуктів харчування та іншої сільськогосподарської продукції, зберігаючи при цьому високу якість природного середовища та охорони його ресурсів. Сільське господарство відіграє ключову роль у трансформації економіки для досягнення цієї мети разом з іншими важливими цілями розвитку, такими як продовольча безпека та покращене харчування.

2) За прогнозами валовий обсяг продукції на глобальному ринку сільського господарства у 2023 році становитиме 3,69 трильйона доларів США. Ринок сільського господарства є важливим сектором світової економіки, що забезпечує продовольством і сировиною для різних галузей промисловості.

За прогнозами світове сільське господарство зростатиме до рівня 4,86 трлн. дол. протягом наступних 5 років. У наступні 5 років прогнозовано зростатиме виробництво зернових, його обсяг у 2028 році досягне 2,29 трлн. грн., також

зростатимуть обсяги вирощування фруктів (до 1,13 трлн. дол.) та виробництва м'яса (до 1,08 трлн. дол.). За останні три роки суттєве зростання доходів спостерігається у Willmar International, яка протягом 2021-2022 років займала лідерські позиції на ринку. Друге місце у 2022 році за обсягами доходів (72,89 млрд. дол.) посіла JBS. JBS SA – бразильська компанія, найбільший у світі виробник м'яса, основними регіонами діяльності є США, Бразилія та Австралія. Третє місце серед найбільш доходних сільськогосподарських підприємств належить Bunge є світовим лідером у сфері агробізнесу, продуктів харчування та інгредієнтів і відіграє важливу роль у використанні своєї інфраструктури вирощування сільськогосподарських культур для підтримки відновлюваної енергії. Сьогодні дефіцит робочої сили та зростання попиту на передові сільськогосподарські інструменти в багатьох країнах стимулюють попит на сільськогосподарських робіт або агроботів.

3) За визначенням ОЕСР підтримка сільського господарства визначається як річна грошова вартість валових трансфертів у сільське господарство від споживачів і платників податків, що є результатом державної політики підтримки сільського господарства, незалежно від її цілей та економічного впливу. Тож, аналізуючи обсяги державної підтримки сільського господарства в світі, необхідно відмітити, що у грошовому еквіваленті її обсяги зростають протягом останніх 10 років. За останні 20 років спостерігається загальний тренд на скорочення державної підтримки сільського господарства у % до ВВП. Напрями підтримки сільського господарства включають підтримку виробників, підтримку споживачів та підтримку інфраструктурного розвитку, для чого використовується широкий спектр інструментів. Найбільші обсяги підтримки спостерігаються в Китаї, США та ЄС, які зосереджуються на підтримці власних виробників. Щодо державної підтримки споживачів, то найбільші обсяги характерні для Китаю, Японії та Кореї. Найбільші обсяги підтримки сільського господарства через розвиток інфраструктури спостерігаються у 2021 році за даними ОЕСР у Китаю, Індії та ЄС. Сільське господарство, зважаючи на його

важливість, потребує виваженої підтримки із боку держави, яка формується, виходячи із визначеної аграрної політики.

4) В Україні сільське господарство представлено розвинутими секторами рослинництва та тваринництва і у 2021 році (останні дані оприлюднені Державним комітетом статистики) досягло рівня 10,89% від ВВП. У 2021 році в сільськогосподарському виробництві було зайнято близько 14% населення, сектор займав частку в 41% експорту України. Україна є одним із найбільших експортерів зерна у світі, і її частка на світовому ринку зростає за останнє десятиліття. До 2022 року Україна була одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграла вирішальну роль у постачанні насіння олійних культур і зерна на світовий ринок. Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало великої шкоди українському аграрному сектору.

5) У 2022 році 63% посівних площ було задіяно для вирощування зернових культур, ще 27% – соняшнику. У 2022 році можемо зробити висновки, що питома вага зернових культур досягає рівня 51%, тобто кожна друга тонна зібраного врожаю належить до зернових культур. 30-річна стійка динаміка зростання урожайності вказує на підвищення ефективності ведення бізнесу із вирощування рослинних культур підприємствами України. Сам факт зростання свідчить про інтенсифікацію виробничих процесів, а стійка динаміка – на виважений підхід до ведення бізнесу та збільшення технологічності та застосування наукових підходів до вирощування культур, що створює належні передумови до подальшого зростання якості виробничих процесів. Такі підходи до розвитку сільського господарства зумовлюють посилення ролі України на світовому ринку агропродукції. Україні вдалося сформувати спеціалізацію на світовому ринку та зайняти лідерські позиції щодо виробництва олії соняшникової, соняшникового шроту, проса, ячменю, кукурудзи, ріпаку, пшениці, меду, волоського горіху та сої.

Протягом 30 років поголів'я ВРХ скоротилося на 90,84%, залишивши лише десяту частину поголів'я станом на 1990 рік. Аналогічна ситуація простежується

із скороченням поголів'я свиней та вівець і кіз – у 2023 році порівняно із 1990 роком скорочення складало -75,18% та -89,54% відповідно. Це зумовило загальне скорочення виробництва основних видів продукції тваринництва. Аналізуючи

зміни у вартісній структурі сільського господарства необхідно відмітити, що переважна частка сільськогосподарської продукції генерується рослинництвом.

У регіональній структурі провідними є Чернігівська, Київська, Полтавська та Вінницька області, сільське господарство у яких стрімко розвивається.

6) Виділено основні проблеми сільського господарства України: триваючі активні військові дії; значне замінування сільськогосподарських угідь, втрата

землі, техніки та обладнання заміщення експортних поставок України Канадою та країнами ЄС; руйнація логістичних маршрутів через війну; ембарго на продукції із України Польщі, Румунії та Словаччини; інфляція; зростання цін на

імпортований посівний матеріал та добрива; брак грошових коштів; недоступність кредитування; зниження світових цін на продукції; напружені зернові коридори тощо.

Основними проблемами, які потребують вирішення у короткостроковій перспективі в межах аграрної політики України, визначено забезпечення

продуктової безпеки України в умовах триваючої війни; досягнення домовленостей щодо логістики агропродукції; підтримка сільгоспвиробників; розробка механізмів доступного кредитування та податкові пільги.

7) Дослідивши моделі підтримки Польщі, Франції та Німеччини, необхідно відзначити, що найбільш прийнятними для українських реалій є французький досвід індивідуальної підтримки агровиробників, інструменти якого не налаштовані на просте субсидювання, а заохочують та стимулюють розвитку передових сільськогосподарських практик.

8) Визначено, що в умовах повномасштабної війни аграрний сектор піддається впливу наступних загроз для функціонування: втрата виробничо-

ресурсного потенціалу аграрного сектора; зменшення кількості добрив та засобів захисту рослин; на територіях, де велися активні бойові дії, негативно постраждали сільськогосподарські угіддя, погіршилося забезпечення

сільгоспдприємств технікою; вихід окремих сільськогосподарських товаровиробників із сільськогосподарської діяльності або зміна спеціалізації через значні економічні втрати; втрата частини інфраструктури зберігання та попередньої обробки сільгосппродукції, труднощі збуту продукції на зовнішні ринки; труднощі з інфраструктурою зберігання зерна.

Для широкої підтримки на рівні держави доцільним є впровадження моделі французької підтримки агробізнесу. Адже сучасні українські аграрії здатні створити замкнутий цикл виробництва сільськогосподарської продукції.

Державі необхідно стимулювати українських аграріїв переходити на так звану французьку модель агробізнесу на основі невеликих сімейних ферм. Сьогоднішня криза водночас відкриває хороші можливості для сімейних ферм. Тому раціональним виходом для українського агросектору може стати перехід на французьку модель.

Враховуючи ситуацію, що склалася, необхідно вирішити наступні основні завдання: забезпечення аграріям умов для виконання всіх необхідних польових робіт; сприяння відновленню популяцій тварин та реконструкції тваринницьких комплексів; продовження зернової ініціативи, продовження терміну її реалізації на рік або до закінчення воєнного стану; адаптація аграрної політики України до відповідних положень Спільної аграрної політики ЄС, адаптація національного законодавства у цій сфері до вимог щодо вступу України до ЄС.

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. НІСД. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahramnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (дата звернення: 31.08.2023).

2. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. НІСД. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahramnyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (дата звернення: 20.09.2023).

3. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2016-2021 рр.) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. – Державна служба статистики. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik16-21.xlsx https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik16-21.xlsx (дата звернення: 31.08.2023).

4. Висоцький П. Окупанти крадуть в українських аграріів зернові, олію, овочі та сільгосптехніку. – Міністерство аграрної політики та продовольства України. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...> (дата звернення: 31.08.2023).

5. Головачко В. Аналіз можливості розвитку сільського господарства в Україні. // Головачко, В., Ліба, Н., Вибер, Е. – Економіка та суспільство. – 2021. – № 27. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-45> (дата звернення: 31.08.2023).

6. Громов О. Наповнюють бюджет і годують. 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrinter.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduut/> (дата звернення: 31.08.2023).

7. Довгопол Я., Гонта М., Сущенко Р., Юсип'юк І., Наливайко М., Танасійчук О., Банахевич Ю. З досвіду аграрного господарювання найуспішніших країн світу. // Укрінформ. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html> (дата звернення: 31.08.2023).

8. Економічні рахунки сільського господарства (рахунок виробництва та рахунок утворення доходу) (2011-2022). – Державна служба статистики. 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/ersg/ersg_2022_ue.xlsx (дата звернення: 20.09.2023).

9. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. – Міністерство аграрної політики та продовольства України. – 2022 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhennu...> (дата звернення: 31.08.2023).

10. Лещенко Р. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів. – Міністерство аграрної політики та продовольства України. – 09 лютого 2022 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciji-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (дата звернення: 31.08.2023).

11. Мельник Л. Л., Васильєв С. В., Олексюк В. О., Національна модель сільського господарства та напрями її наближення до моделей економічно розвинених країн світу. – Агросвіт. – 2015. – с.№ 1 – с. 3-9 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2015/2.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

12. Місце України у світовому агроекспорті. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dia.dp.gov.ua/en/ukraines-place-in-world-agro-exports/> (дата звернення: 20.09.2023).

13. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів (2014–2021).

– Державна служба статистики. 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/pdsg/orpsg_ved_15-20.xlsx

(дата звернення: 20.09.2023).

14. Посівна 2023. Найбільший виклик другого року повномасштабної війни для українських аграріїв - це замочовані поля. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233941.html (дата звернення:

20.09.2023).

15. Продажі комбайнів в Україні знизилась у понад 2 рази. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-](https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis-u-ponad-2-razi)

[ukraini-znizilis-u-ponad-2-razi](https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis-u-ponad-2-razi) (дата звернення: 20.09.2023).

16. Рогач С.М. Економіка сільського господарства: Навчальний посібник // С. М. Рогач, П. М. Суліма, Т. А. Гуцул, Л. В. Ярема. – Київ: ЦН «Компринт», 2018. – 517 с.

17. Рослинництво Державна служба статистики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/roslin/Rosl.pdf

(дата звернення: 31.08.2023).

18. Рослинництво. – Економічна статистика. – Державна служба статистики. 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/rosl_1991-

[2020_ue.xls](https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/rosl_1991-2020_ue.xls) (дата звернення: 20.09.2023).

19. Сільське господарство. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/s_gosp/SG.pdf (дата звернення:

31.08.2023).

20. Сільське господарство. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3353> (дата звернення:

31.08.2023).

21. Сільське господарство. Міжрегіональний центр наукових досліджень та експертиз. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/silske-gospodarstvo/> (дата звернення: 31.08.2023).

22. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silske-gospodarstvo-ukrayini> <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silske-gospodarstvo-ukrayini> (дата звернення: 20.09.2023).

23. Тваринництво. Економічна статистика. – Державна служба статистики. 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/sg_rik/tvar_1990-2020_ue.xls (дата звернення: 20.09.2023).

24. Тваринництво. Державна служба статистики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/tvarin/2021/Tvar_VP.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

25. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: Підручник. // В.Л. Тодосійчук – Вінниця, ВДАУ, 2008. – 434 с

26. Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijno-nebezpesnou-dla-sg-robit> (дата звернення: 20.09.2023).

27. У 2023 році очікується дефіцит продукції від фермерів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://krivbass.city/news/view/u-2023-rotsi-ochikuetsya-defitsit-produktsii-vid-fermeriv> (дата звернення: 20.09.2023).

28. У Нацбанку озвучили прогноз врожаю зернових у 2023 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agropolit.com/news/24950-u-natsbanku-ozvuchili-prognoz-vrojaju-zemovih-u-2023-rotsi> (дата звернення: 20.09.2023).

29. Якою буде посівна кампанія цього року: про зміни в структурі посівних площ розповів Тарас Висоцький. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/yakoyu-bude-posivna-kampaniya-cogo-roku-pro-zmini-v-strukturi-posivnih-ploshch-rozpoviv-taras-visockij> (дата звернення: 20.09.2023).

30. Agribusiness. – Ukraine - Country Commercial Guide – 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-agribusiness> (дата звернення: 31.08.2023).

31. Agriculture – Worldwide – Statista. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.statista.com/outlook/io/agriculture/worldwide> (дата звернення: 31.08.2023).

32. Agriculture and Food. The World Bank. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview> (дата звернення: 31.08.2023).

33. Agriculture Global Market Report 2023. – The Business Research Company. – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.researchandmarkets.com/report/agriculture> (дата звернення: 31.08.2023).

34. Agriculture. Merriam Webster [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/agriculture> (дата звернення: 31.08.2023).

35. Alston J. M., Pardey P. G. Agriculture in the Global Economy. // Alston J. M., Pardey P. G. / Journal of Economic Perspectives. – 2014. – Volume 28. – Number 1. – P. 121-146. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/263245680_Agriculture_in_the_Global_Economy (дата звернення: 31.08.2023).

36. Bunge. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bunge.com/> (дата звернення: 31.08.2023).

37. Castañeda A., Doan D., Newhouse D., Nguyen M. C., Umatsu H., Azevedo J. P. Who Are the Poor in the Developing World? The World Bank. Poverty

and Equity Global Practice Group. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/187011475416542282/pdf/WPS7844.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).

38. Chait J. What Is Agribusiness? Agribusiness Explained. The Balance Small Business. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.thebalancesmb.com/what-is-agribusiness-2538209> (дата звернення: 31.08.2023).

39. France's CAP strategic plan. agriculture.ec [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-07/csp-at-a-glance-france_en_0.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

40. Germany's CAP strategic plan germany's cap strategic plan [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-04/csp-at-a-glance-germany_en.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

41. Government support to agriculture is increasing Government support to agriculture is increasing [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oecd.org/agriculture/topics/agricultural-policy-monitoring/government-support-to-agriculture-is-increasing.htm> (дата звернення: 31.08.2023).

42. Harris D. R., Fuller D. Q. Agriculture: Definition and Overview. Encyclopedia of Global Archaeology (Claire Smith, Ed.). // Harris D. R., Fuller D. Q. / Springer, – New York – 2014. – Pp. 104-113. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/301345493_Agriculture_Definition_and_Overview (дата звернення: 31.08.2023).

43. Health, Nutrition and Population. The World Bank. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://datatopics.worldbank.org/health/> (дата звернення: 31.08.2023).

44. JBS SA. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://jbsfoodsgroup.com/> (дата звернення: 31.08.2023).

45. Lin J. Y. Agriculture is key for economic transformation, food security, and nutrition. // Lin J. Y. / – 2018. – International Food Policy Research Institute. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ifpri.org/blog/agriculture-key-economic-transformation-food-security-and-nutrition> (дата звернення: 31.08.2023).

46. Luckstead J., Nayga R. M., Jr, Snell H. A. Labor Issues in the Food Supply Chain amid the COVID-19 Pandemic. // Luckstead J., Nayga R. M., Jr, Snell H. A. / Applied Economic Perspectives and Policy – 2020. – №43. – р. 382-400. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.1002/aerp.13090>. (дата звернення: 31.08.2023).

47. Macroeconomy. Part 1. FAO. – 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.fao.org/3/i2490e/i2490e01c.pdf>. (дата звернення: 31.08.2023).

48. OECD. Agricultural support (indicator). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm> (дата звернення: 31.08.2023).

49. OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-32 maps key output, consumption and trade trends. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.fao.org/newsroom/detail/oecd-fao-agricultural-outlook-2023-32-maps-key-output-consumption-and-trade-trends/en> (дата звернення: 30.08.2023).

50. Poland – CAP national strategic plan. – FARM EUROPE 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.farm-europe.eu/blog/en/poland-cap-national-strategic-plan/> (дата звернення: 20.09.2023).

51. Population Dashboard. Health, Nutrition and Population. The World Bank. – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://datatopics.worldbank.org/health/population> (дата звернення: 31.08.2023).

52. Prus P. Contemporary Challenges of Agriculture and Rural Areas in the Context of Sustainable Development. – Agricultural Economics, Policies and Rural Management. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.mdpi.com/journal/agriculture/special_issues/agriculture_rural_areas_sustainable (дата звернення: 31.08.2023).

53. Research for AGRI Committee - A comparative analysis of global agricultural policies: lessons for the future CAP/ 2018. [Електронний ресурс] –

Режим доступу:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629183/IPOL_STU\(20](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629183/IPOL_STU(20)

18)629183_EN.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

54. Some sectors of Ukraine's agro-industrial complex will not return to pre-war levels even after seven years of peace – KSE [Електронний ресурс] – Режим

доступу: [https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2023/06/15/kse-](https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2023/06/15/kse-agricultural-outlook-ukraine)

agricultural-outlook-ukraine (дата звернення: 20.09.2023).

55. Summer Daniel A. Agricultural Subsidy Programs. Econlib. – 2015 [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <https://www.econlib.org/library/Enc/AgriculturalSubsidyPrograms.html> (дата

звернення: 31.08.2023).

56. The Art and Science of Agriculture. National geographic [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <https://education.nationalgeographic.org/resource/agriculture/> (дата звернення:

31.08.2023).

57. Ukraine Agricultural Production and Trade Foreign Agricultural Service. – U.S. Department Of Agriculture. – April 2022 [Електронний ресурс] – Режим

доступу: [https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-](https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf)

April2022.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

58. Ukrainian farmers face another planting season filled with mines and market challenges – but also hope to reap wartime solutions. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <https://rubryka.com/en/article/rosivna-2023/> (дата звернення:

20.09.2023).

59. Velten, S.; Leventon, J.; Jager, N.; Newig, J. What Is Sustainable Agriculture? A Systematic Review. Sustainability. – 2015. – № 7. – 7833-7865.

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.3390/su7067833> (дата

звернення: 31.08.2023).

60. What is Sustainable Agriculture? sustainable Agriculture Research & Education Program. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sarep.ucdavis.edu/sustainable-ag> (дата звернення: 31.08.2023).

61. Wilmar. Latifundist [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://latifundist.com/kompanii/1364-wilmar> (дата звернення: 31.08.2023).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ДОДАТКИ

НУБІП України

Місце України в світовому агроекспорті [12]

Додаток А

Місце України в світовому агроекспорті

2021 рік

1



Олія соняшникова

46%

5,1 млн т

1



Соняшниковий шрот

45%

4,2 млн т

1



Просо

37%

168,4 тис. т

3



Ячмінь

13%

5,7 млн т

3



Кукурудза

13%

24,7 млн т

3



Ріпак

10%

2,7 млн т

5



Пшениця

10%

20,1 млн т

5



Мед

8%

57,8 тис. т

5



Волоський горіх

7%

35,8 тис. т

6



Соя

1%

1,1 млн т

- частка в світовій структурі агроекспорту

Джерело: International Trade Center, Державна митна служба України

usnb

НУБІП України

Додаток Б

Економічні рахунки сільського господарства (рахунок виробництва та рахунок утворення доходу) [8]

(у фактичних цінах; мільйонів гривень)

Код ЕРСГ	Види/групи продукції/діяльності	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
01	Зернові культури	72429	66550	77916	107216	163856	214155	226918	296578	288400	309737	538945	334107
02	Технічні культури	45875	47939	52737	71351	131191	170627	173845	207752	189748	209865	393081	294270
03	Кормові культури	4587	5985	5519	5980	7268	8015	8562	9735	9087	10351	13884	11746
04	Обочеві культури	19443	19946	20888	22147	263917	31883	33446	35700	45428	49203	59708	83197
05	Картопля	21808	21231	36584	41615	41095	41862	53515	53252	63698	60902	61168	54172
06	Плоди, ягоди, виноград	8201	9633	12632	12814	18390	18262	23741	23547	24769	26847	28805	24076
09	Інші продукти рослинництва	339	475	1063	1267	1902	2323	2608	2662	2821	3518	4577	9488
10	Випуск рослинництва (01÷09)	172682	171759	207339	262390	397619	487127	522635	629226	623951	670423	1100168	811056
11	Тваринництво (вирощування сільськогосподарських тварин)	35841	42371	43444	48255	69056	70527	87933	106005	108451	110358	127891	136627
12	Продукти тваринництва	40469	42168	48201	50448	65582	67931	84327	94930	92539	93584	109695	106972
13	Випуск тваринництва (11+12)	76310	84539	91645	98703	134638	138458	172260	200935	200990	203942	237586	243599
14	Випуск сільськогосподарських продуктів (10+13)	248992	256298	298984	361093	532257	625585	694895	830161	824941	874365	1337754	1054655
15	Випуск сільськогосподарських послуг	3364	3787	5515	7359	8256	8455	8998	12764	13097	13457	21615	14905
16	Випуск продукції сільського господарства (14+15)	252356	260085	304499	368452	540513	634040	703893	842925	838038	887822	1359369	1069560

17	Випуск несільсько-господарської невід'ємної вторинної діяльності	1213	1750	2555	2737	3693	3751	3899	4662	4729	5030	7087	4356
18	Випуск сільського господарства (16+17)	3E+05	3E+05	3E+05	4E+05	5E+05	6E+05	7E+05	8E+05	8E+05	9E+05	1366456	1073916
19	Проміжне споживання	1E+05	2E+05	2E+05	2E+05	3E+05	4E+05	4E+05	5E+05	5E+05	5E+05	789635	636962
20	Валова додана вартість (18-19)	1E+05	1E+05	1E+05	2E+05	2E+05	3E+05	3E+05	3E+05	3E+05	4E+05	576821	436954
21	Споживання основного капіталу	5346	7251	9315	9981	14010	16315	23162	29369	35375	42309	49713	...
22	Чиста додана вартість (20-21)	101719	101976	119186	146404	218358	254080	270000	318132	308648	339083	527108	...
23	Оплата праці найманих працівників	21845	25789	29823	30461	34038	39731	52810	71483	79145	86924	128342	...
24	Інші податки, пов'язані з виробництвом	884	1294	1333	1596	3078	1934	2677	2862	2921	3783	3052	...
25	Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	1180	1125	624	279	1732	1676	5841	3051	2885	4977	5581	...
26	Факторний дохід (22-24+25)	102015	101807	118477	145087	217012	253822	273164	318321	308612	340277	529637	...
27	Чистий поточний прибуток/ змінаний дохід (22-24-23+25)	80170	76018	88654	114626	182974	214091	220354	246838	229467	253353	401295	...

НУБІП України